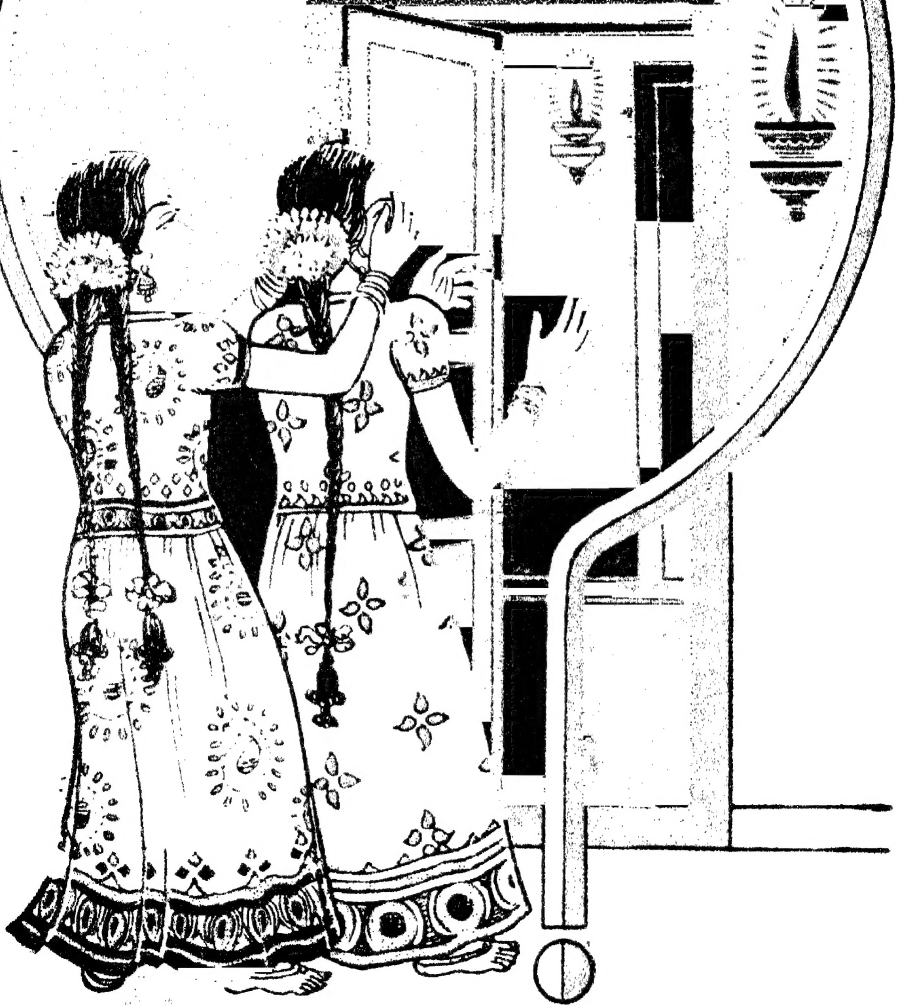


ਮਾਨੀਸ਼ ਘਰ ਕੇਟਲੇ



ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કાંપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૭૩૮ કિંમત ૨-૦-૦

ગ્રંથનામ મામાનું દાર ફેરવે !

વર્ગાંક ૬-૧૩૨

બાલમાનસનાં અભ્યાસી અને બાલ-છવનના વિકાસ માટે
અહર્નિશ પ્રવૃત્ત રહેતાં જાણીતાં સ્ત્રી લેખિકા અને
સમાજ સેવિકા

અ. સૌ. જયાવતી પ્રાણુલાલ

‘મામાનું ઘર કેટલે?’ ને આવકારે છે

‘મામાનું ઘર કેટલે?’ હું વાંચી ગઇ. ગામડા-
ઓમાં રમાતી રમત રમત અને રહેણી કરણી-
નો ઉલ્લેખ સુંદર રીતે આપ્યો છે. અનુભવેલી
અને રમાયેલી અનેક રમતો તેમાં નજરે પડે
છે. શહેરોમાં જુદા જુદા રમતોનો ફેલાવો થાય
અથવા તેમનાં ચિત્રો અને ઉપમાઓ કંઠસ્થ
થાય તો બાલબુદ્ધિમાં ઘણો વિકાસ થાય એવું
છે. આમાંથી બાળકોને ગમત સહી શબ્દ-રચના
અને વાક્ય ચતુરી સાથે યાદવડિત અને નિર્દોષ
આનંદ મેળવવાની સંભાવના જરૂર કેળવાય
એમ છે. આવાં પુસ્તકોની અપિણા સમાજને
ખાસ જરૂર છે. બાળમાનસના ઉત્તેજનાર્થે આ
નાની પુસ્તિકા પ્રસંશનીય અને એવી છે.
તમને આ પુસ્તક બહાર પાડવા માટે અભિ-
નંદન આપું છું અને બાળકો માટે આવાં ઘણાં
પુસ્તકો તમારા હસ્તક નીકળે એમ ઇચ્છું છું.

દાદીમા યા વહુરાણી, દીકરી યા દીકરો એમ ધરનાં નાના
 મોટા દરેકને મોસાળની મોજ કરાવી બચપણની યાદ
 આપતું મીઠું મધ ખરતું અમૃત્ય પ્રકાશન

મામાનું ધર કેટલે ?



૬ વિભાગમાં ૬૫ ચિત્રો, ગીતો, ધરસંસારી-ગીતો, લગ્ન
 ગીતો, ઉખાણા, દાદરડાં, નવરાત્ર ગીતો વિ. વિ.



સંપ્રાદેશ

સ્વ. ભવાનીશંકર નરસિંહરામ કવિ



સંસ્કર્તા

હંસાબહેન રામશંકર બેળી

પ્રકાશક

એન. એમ. ઠક્કરની કું.

બુક સેલર્સ પબ્લિશર્સ

૧૪૦ પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ ૨.

કિંમત રૂ. બે.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી કૌપીરાઈ-સંગ્રહ
૨૫૭૩૮



: મુદ્રક :

રામલાલ ઈ. પટેલ

૨૪ ની પ્રિન્ટરી

પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ : મુંબઈ ૨



૧૯૪૬

: પ્રકાશક :

નંદલાલ મો. ઠક્કર

એન. એમ ઠક્કરની કું.

૧૪૦, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨



ચિ. તરલિકા અને ચિ. સુધા

અર્પણ
મોસાળની મેના

ચિ. તરલીકા
ચિ. સુધાને

વડાલપૂર્વક.



શ્રી ને

ના શુભ પ્રસંગે
અપેક્ષા ભેટ

તરફથી

ના.

નોંધ

ગુજરાત-કાઠિયાવાડનાં જૂનાં લોકગીતાં, લગ્નગીતાં, બાળગીતાં, રમતો, ઉખાણાઓના સંબંધમાં છેલ્લા કેટલાક વર્ષોથી ઘણું સંશોધન થયું છે અને ભૂલાવા લાગેલાં એ જૂનાં કંઈક લોકસાહિત્યને પુનરજીવન આપવામાં આવ્યું છે. આવા પ્રયાસોમાં વરસો પહેલાં સ્વ કવિ ભવાનીશંકર નરસિંહરામે જે પ્રયાસ કર્યો છે અને જેને આધારે તે પછીના સંશોધકોએ પોતાના ગ્રંથો રચ્યા છે તેની કૃત્યાય નોંધ લઈ સુધી લેવાઈ નથી. આ કાલે સ્વીકાર પણ થયો નથી.

આ લઘુ પુસ્તકમાં જે લોકગીતાં, ઘરસંસારી ગીતાં, બાળગીતાં, લગ્નગીતાં, રમતો, હાલરડાં વ્રતો, ઉખાણાઓ, છત્યાદિ રજી થાય છે, તે સાવ નવીન સંશોધન પામેલાં છે, એવો દાવો કાઢ કરી શકે તેમ નથી. એમાંનું ઘણું ખરું સાહિત્ય એક યા અન્ય રીતે આપણા પ્રખર લોકસાહિત્ય પંડિતોએ અવાર નવાર ગુજરાત સમક્ષ ભેટ ધર્યું છે, આવા સાહિત્યના

આવડા બહોળા પ્રચાર, પછી આ લઘુગ્રંથ બહાર પાડવાના વ્યાજબી પણા વિષે પણ ઘણાને કંઈક કહેવા પણું કઢાય રહેતું હશેજ. અને એનો ઉત્તર એટલોજ આપી શકાય કે, આ લઘુગ્રંથ કાંઈ લોકસાહિત્યના ઉન્નત પામેલા અંગોની-એનાં સંશોધનોની તલસ્પર્શી ચર્ચા કરતો ગ્રંથ નથી. આમાં તો આપણાં ગ્રાજકોને અને આપણા મહિલા સમાજને પોતાના જીવનમાં વારંવાર કામ આવતાં અને જૂના વખતથી કંઠસ્થ એવાં પ્રચલિત ગીતો, રમતો, ઉખાણાં, હાલરડાં, વ્રતો એકત્ર સ્વરૂપમાં, એક સાથે આપવામાં આવ્યાં છે, એ આશાએથી કે, એ માટે તેમને જુદાંજુદાં નાનાં મોટાં પુસ્તકોની શોધમાં જવું ન પડે, અને આ જાતનું સાહિત્ય સાદામાં સાદી રીતે તેમના હાથમાં જઈ પડે અને ભૂલાતાં જતાં એ સાહિત્યને કંઈક અંશે પણ સાચવણી મળે.

આ લઘુ પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરવાનો ખીજો કોઈ વિશિષ્ટ હેતુ હોય, તો તે એટલો જ કે, આ પુસ્તકનું પહેલ વહેતું પ્રકાશન સને ૧૯૧૨ માં થયું હતું. એ વખતે લોકગીતો-વાર્તાઓ-કથાઓ, બાળગીતો, લગ્નગીતો, વ્રતગીતો વગેરેનાં સંશોધનનો લગભગ પ્રારંભકાળ જ હતો, એમ કહી શકાય. એ વખતે લીંબડીવાળા કવિ શ્રી ભવાનીશંકર નરસિંહરામે શ્રમ લઈને બને એટલું આ સર્વ કંઠસ્થ ગીતો વગેરે સંગ્રહું હતું. અને લઘુ ગ્રંથાકારે બહાર પાડ્યું હતું. એવું પણ બન્યું છે કે, ત્યારપછીના કેટલાક સંશોધકોએ આ લઘુગ્રંથનો આશ્રય પણ લીધો છે. પણ અત્યારે એ સમગ્ર ચર્ચામાં ઉતરવું નકામું છે. ત્યારપછી આવા પ્રયાસોને પરિણામે આપણું લોકસાહિત્ય અને લોકગીતો વિસ્મૃત થતાં અટકી પડ્યાં છે. હવે લોકો એમાં ઉમંગથી રસ લે છે, ગાય છે, સાંભળે છે, યાદ રાખે છે. અને હોંશપૂર્વક વાંચે છે, એ જેવી તેવી આનંદની વાત નથી.

આ પુસ્તકનું મૂળ અગાઉ સને ૧૯૧૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલ “ગુજરાતના જૂના ગીતો” નામનો લઘુગ્રંથ છે. એ વખતે શ્રીમંત ગાયકવાડ સરકારની “આજ્ઞા પત્રિકા” માં વડોદરાના કેળવણી ખાતાના અધિકારીએ બહાર પાડેલી બહેરાત ઉપરથી લીંબડીવાળા કવિ શ્રી ભવાનીશંકરભાઈએ ગુજરાતના જૂના ગીતોનો સંગ્રહ કરવાનું માથે લીધું હતું. એમણે જે સંગ્રહ કર્યો હતો, તે આ પુસ્તકમાં કાયમ રાખવામાં આવ્યો છે. એનું વિભાગીકરણ, શુદ્ધિ, ક્રમબદ્ધતા, રમતો વગેરેની સાદી સમજણ, ઇત્યાદિ ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે, એ કાળે ગીતો સંગ્રહિત કરવાની જે મુશ્કેલી હતી, એ મુશ્કેલી અવગણીને આ ગીતો વગેરે સાહિત્ય સંગ્રહ કરવાની કવિ શ્રી ભવાનીશંકરભાઈએ જે અથાગ મહેનત લીધી હતી, તે ખરેખર ખૂબજ પ્રસંશનીય છે.

ઘણા જૂના સમયથી આપણા દેશમાં આવા ઘરસંસારી ગીતો, બેડકણાં, હાલરડાં, લગ્નગીતો, ઉખાણાં, વગેરે ગાવાનો ચાલ સ્ત્રીવર્ગમાં છે અને એ રીતે એ સર્વ અઘાપિપર્ણત સચવાઈ રહ્યું છે. લગ્ન પ્રસંગ, વારતહેવાર, પર્વ, ઉત્સવ વખતે જૂના ચાલ્યાં આવતાં વિધવિધ ગીતો ગવાય છે. લોડિયામાં નાનાં બાળકોને હિંચકા નાખતી માતાઓ કે બહેનો પોતાનાં મધુર સ્વરે જે મીઠાં હાલરડાં ગાય છે, એ સાંભળીને ગમે તેવું રડતું બાળક પણ ઊંઘ અનુભવવા લાગે છે. આ હાલરડાંઓ ગુજરાતભરમાં સારી પેઠે પરિચિત છે અને લગભગ તમામ માતાઓને-હાલની કહેવાતી સુધરેલી માતાઓ બાદ કરતાં-આ હાલરડાં આવડે છે. સ્ત્રીઓમાં મતો-ઉત્સવો ઉજવવાનો રિવાજ પણ જૂના વખતથી પ્રચલિત છે. શેરીઓ, મોહોલ્લા કે ચોકામાં આવા પ્રસંગોએ સ્ત્રીજૂથો ભમે છે અને પોતાના કામળ-હલકભર્યા સ્વરે ગીતો ગાય છે, ગરબા ગાય છે

અને એમ વિધવિધ રીતે આનંદ મેળવે છે. ગરબા ગાવાની રીતો ઘણી છે, અનેક ભાવથી તે ગવાય છે. ઉભા ઉભા, તાળીઓ પાડીને, ફરતા ફરતા પરસ્પર તાળિયો પાડતા, હિંચ લેતા આ ગરબા ગવરાવવામાં આવે છે.

લગ્ન પ્રસંગનાં ગીતો પણ એટલાજ મધુર અને અર્થસૂચક હોય છે. એ ગીતોમાં ગૃહસંસારમાં પ્રભુતામાં પગલાં માંડનારા દંપતિને અવનવી રીતે સૂચક યોગ્ય રહેલો હોય છે. સગાંસંબંધીઓ સાથેના વર્તાવની સૂચવણીઓ રહેલી હોય છે, અને સંસારના અટપટા પ્રશ્નો અને તેમના નિકાલ પણ એમાં રહેલા હોય છે. ગીતો પ્રમાણે આપણાં ઘરોમાં ઉખાણા પણ બહુ પ્રિય થઈ પડેલાં હોય છે. દ્વિપદી ત્રિપદી ચતુષ્પદી ઉખાણાંઓ નાખવામાં આવે છે. એમનો ઉદ્દેશ છોકરા-છોકરીઓમાં તેમજ મોટી ઉંમરની સ્ત્રીઓમાં અવનવી બાબતોનાં વિધવિધ સ્વરૂપો યુક્તિ પુરઃ સર મમજવવાનો, અલંકારોના રૂપમાં બોલતા શિખવવાનો, અને છોકરાઓનો શબ્દ ભડોળ વધારવાનો રહેલો હોય છે. બાળકોની બુદ્ધિ વધે, સાંકેતિક ભાષા સમજતાં શિખે, ચપળ વાકપટુતા મેળવે અને પ્રશ્નોત્તરી આવડે એવો એમનો હેતુ હોય છે.

આપણાં સ્ત્રીસમાજમાં હાલમાં જે ગીતો પ્રચલિત છે. એ કાણે રચેલાં હશે? એની કોઈ માહિતી મળતી નથી. કોઈ પુરૂષ કવિઓએ રચ્યાં હોય, એવી શંકા ઘણીક વાર ઘણાંને આવે છે ખરી, પરંતુ એ પ્રશ્ન જરા વિવાદસ્પદ લાગે છે. પુરૂષો જ બે આ ગીતોના રચનારોઓ હોય, તો આવા સ્ત્રી સુલભ ભાવો એમાં તલસ્પર્શી રીતે આવી શક્યા છે, તે ન આવત એવી માન્યતાને વારંવાર પુષ્ટી મળે છે. કદાચ એમ પણ બન્યું હોય કે, લગ્નાદિ પ્રસંગોમાં

સ્રીઓને વારંવાર ગીતોની જરૂર પડતી હોવાને કારણે સ્વાભાવિક રીતે આપમેળે જ ફટલાં થે ગીતો પ્રસંગાનુ-લક્ષી જોડાઈ ગયાં હશે કે જોડાઈ જતાં હશે. સ્રીઓને રોજ-ખરોજની કામે લાગતી વસ્તુ અને વર્તન પર જ મુખ્યત્વે આ ગીતો રચાયાં છે, એ પરથી પણ આવું અનુમાન થાય છે. આ પુસ્તકમાં શક્ય એટલાં સ્રીગીતો એમનાં મૂળ સ્વરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યાં છે. બાળગીતો, બાળરમતો, વ્રતો, ઉખાણાં, પ્રશ્નોત્તરીઓ પણ એમના પ્રચલિત મૂળ સ્વરૂપમાં મુકવામાં આવ્યાં છે, એ જોતાં આ પુસ્તક આપણા સ્રીસમાજને, અને બાળકોને ખાસ ગમશે, એમાં શંકા નથી.

છેવટે, આ ગીતોના મૂળ સંગ્રાહક સ્વ. કવિ શ્રી ભવાનીશંકર નરસિંહરામ જેમણે ગુજરાતના આ ગીત ધનને બચાવવા જે પરિશ્રમ લીધો છે અને તેને દટાઈ જતું બચાવ્યું છે તે ગુજરાતની જે પ્રકારે સેવા કરી છે તેની નોંધ લઈ આ લઘુ પુસ્તકને ગુજરાત સત્કારે એમ ધચ્છીએ.



અનુક્રમ

ગીત

નં.	પાનું નં.
૧ મામાનું ઘર કેટલે ?	૯
૨ મામાને ઘેર જઇએ	૧૧
૩ હોલો રાણી	૧૨
૪ આવરે નાર	૧૩
૫ ટચાક ટીલડી, મોઢનાં પાન	૧૪
૬ અડકણ દડકણ દહીંનાં ટાંકાં	૧૫
૭ ગટર-પટર બાવા ! ભરરરરર	૧૬
૮ બહોરો આવ્યો !	૧૭
૯ કલાણી કહું રે કૈયા	૧૮
૧૦ પો પો પોપૈયો	૨૦
૧૧ મારો રે મોર ! મારો છે મોર !!	૨૧
૧૨ હુંબો ! હુંબો ! વીંછીડો	૨૩
૧૨B ભગરી ભેંસ	૨૬
૧૩ પાપડ વણવા ગ્યા'તા	૨૮
૧૪ ભોળી ચમુના	૨૯
૧૫ અલાળિયો, ગલાળિયો	૩૧
૧૬ કળાયેલ મોરલો રે	૩૩
૧૭ લીલાં લવિંગડાં	૩૫
૧૮ કારેલી	૩૭
૧૯ ચણીઠી	૩૯
૨૦ ચકલી તારા ખેતરમાં મેં જીંઝવો વાળ્યો	૪૦
૨૧ કાંગ લેવા ગઇ'તી	૪૨
૨૨ અમ અમ રે અંઝરિયાલાલ	૪૩

વિભાગ ૨ નો
કન્યાઓનાં ગીતો

૨૩ કોયલ	૪૪
૨૪ કોયલ મૃત	૪૫
૨૫ મે' વરસે મેડી ચુએ	૪૬
૨૬ ભાઈ બહેનનું હેત	૪૮
૨૭ ટીકર બઓ તો	૪૯

વિભાગ ૩ નો
ધરસંસારી ગીતો

૨૮ સીતાજી	૫૦
૨૯ અવળી ગંગાના અવળાં નીર	૫૧
૩૦ કણ્ણુઝર કાકો પરણે છે	૫૪
૩૧ દોણી મોરીઆનો સંવાદ	૫૮
૩૨ પંખીનો વિવાહ	૬૦

વિભાગ ૪ થો
લગ્નનાં ગીતો

૩૩ ધનરાલાજી તંબોળીડો	૬૩
૩૪ વાણેલાં ભલે વાયાં રે	૬૪
૩૫ વધાવો	૬૭
૩૬ દાદાને આંગણે આંબલો	૬૯
૩૭ અમારા દાદાજી ને હાથી ને ઘોડા	૭૧
૩૮ ધોળકાનો ધરમસી ફૂલતો	૭૩

વિભાગ ૫ મો
હાલ રડાં

૩૯ હાલ રડાં	૭૫
૪૦ ફળ્ણનાં હાલરડાં (સાત)	૮૦

વિભાગ ૬ હો
નવરાત્રીમાં ગાવાનાં ગીતો.

૪૧ ગાગર ધૂમે છે	૮૪
૪૨ વહુ ક્યારે આવશે રે !	૮૫
૪૩ કયા ભાષના કેશવે કચુડિયા	૮૬

વિભાગ ૭ મો
પ્રત્યોત્તરી, વરત, ઉખાણાં

૪૪ ભગવાનનાં હાથમાં ફૂંચી લાવી દો જોડે ?...	૮૭
૪૫ ધચડી, ખીચડી	૮૮
૪૬ એક પદી ઉખાણાં	૮૯
૪૭ વાડ દોષ આપો જોડે ?	૯૦
૪૮ એક પદી અને ત્રણ પદી ત્રીસ ઉખાણાં	૯૧
૪૯ ચતુષ્પદી ૪૩ ઉખાણાં	૧૦૨

વિભાગ ૮ મો
વ્યવહારિક ગીતો

૫૦ કમાડે કડું નહીં	૧૦૮
૫૧ ચણ્યો આપ	૧૦૯
૫૨ તમે એક વાર થોધે મળે રાજ	૧૧૨
૫૩ તમે એક વાર વડાણે ચડજો વીર	૧૧૪

વિભાગ ૯ મો
દિવાળીનાં ગીતો

૫૪ આજ દિવાળી કાલ દિવાળી	૧૧૭
૫૫ સ જ ર સ	૧૧૯



:: ૧ ::

“મામાનું ઘર કેટલે?”

[નાના બાળકોને મોસાળ દુપક્ષમાં—મામાનું ઘર બહુ વહાલું હોય છે. કારણ કે ત્યાં તો ‘બાણીબાઈ’ કે ‘બાણી બેન’



તરીકે એના તરફ સૌ કોઈનું વહાલ ઉભરાતું હોય છે ને? અને ખરફી, પેંડા ને મેવા મિ-ઠાઈ ખાવાનાં મળે છે ને? આથી મામાને ઘેર જવા બાળકને વારમ-વાર હોંશ ભગ્યા કરે છે. નાની નાની છોકરીઓ શેરીમાં, મહોલ્લા કે ઘરના ફળીયા-માં ભેગી થાય છે, અને મામાને ઘેર જવાના મીત વાળી રમતો હાવ-

ભાવ સાથે રમે છે. એક છોકરીની આંખ આડા હાથ દાબી બીજી છોકરી તેને મામાના ઘર બણી દોડતી હોય તેમ ખેંચે છે, અને આ મીત ગાતી બય છે.]

મામાનું ધર કેટલે ?
 દીવો બળે ઓટલે !
 દીવો મેં તો દીઠો,
 મામો લાગે મીઠો.
 મામે મારી સામે જોયું,
 મારા પર મન મોહ્યું.
 મામી બેઠી માળે,
 બાણેજડાંને બાળે.
 ભાવે મામી ભેટી,
 દહીંથરાં-ધી દેતી.
 દહીંથરાં-ધી ભાવે નહીં, ને
 મામો મિઠાઈ ભાવે નહીં.
 મામી મારી ભોળી,
 મિઠાઈ આપે મોળી.
 મોળી મિઠાઈ ભાવે નહીં, ને
 રમકડાં ક્રોધ ભાવે નહીં.
 મોળી પ્રીત મામીની,
 ને, મીઠી પ્રીત મામાની.
 મામો લાગે મીઠો,
 દીવો મેં તો દીઠો.

: : ૨ : :

“મામાને ઘેર જઈએ”

[આ નીચે આપેલું ગીત માવાની શરૂઆત કરીને એક છોકરી બીજી છોકરીનો હાથ ઝાલી, મામાના ઘર બહારી જવાનો આગ્રહ કરતી ખેંચતી હોય એવો દેખાવ કરે છે અને ગીતમાં ખતાવેલા હાવભાવ કરે છે.]

મામાને ઘેર જઈએ,

ચાલ ! ચાલ !!

મામાને ઘેર જઈએ.

ખરકી પેંડા ખઈએ,

ચાલ ! ચાલ !!

મામાને ઘેર જઈએ.

ચાલો મામા ! ચૌટે જઈએ,

ખંતે ખાઉ ખાઉ ખઈએ,

ચાલ ! ચાલ !!

મામાને ઘેર જઈએ.

મામા આવે મારવા, તો

ચાલો ! નાસી જઈએ,

ચાલ ! ચાલ !!

મામાને ઘેર જઈએ.

:: ૩ ::

હોલો રાણો

[ગામડાંઓમાં ભર બપોરે તમેાએ બેારડાંઓ પર “ધૂ...ધૂ...ધૂ...” બોલતો હોલો બેયો હશે જ. નાનાં બાળકોની રમતમાં પણ આ હોલા રાણોએ સ્થાન જમાવી લીધું છે. છોકરીઓ રમવા ભેગી થાય છે, એક છોકરી બેસે છે અને તેની પીઠ પર બીજી છોકરી હોલો રાણો બનીને અચાનક ચડી બેસે છે. પછી ગીતમાં લખ્યા મુજબ પરસ્પર સંવાદ કરે છે.]



પહેલી છોકરી :

“મારા માથા પર
કોણ ચડ્યું?”

બીજી છોકરી :

“હોલો રાણો !!!”

પહેલી છોકરી :

“ઉતર હોલા હું ચડું.”

બીજી છોકરી :

“નહીં ઉતરું.”

પહેલી છોકરી :

“નીરે નવરાવું”

બીજી છોકરી :

“નહીં ઉતરું !!!”

પહેલી છોકરી :

“ખીર ખવરાવું.”

બીજી છોકરી :

“નહીં ઉતરું !!!”



“આવ રે નાર !”

[છોકરીઓ
હિલી હિલી ફૂંદે
છે અને એક બી-
બને તાળીઓ
આપતી નીચે
મુજબ લહેકા
કરતી, અભિનય
સાથે ગીત ગાય
છે. એક છોકરી
રીસાય છે અને
બીજી છોકરી
તેને “નાર”
કહી એક રીતે
સમજાવવા પ્ર-
યાસ કરે છે, પણ
પેલી રીસાળવી
છોકરી એમ
માને એવી ક્યા
હતી !]



કાન્ત.

“આ વ રે નાર !”
“તારી કોઠીએ જર !”
“તારી ભેંસ વિંચાણી.”
“તારી પાડી રણકે.”
“તારી ભેંસ ભડકે.”
“તારી પાડી ફૂંદે.”
“આ વ રે નાર !”

“નહીં આવું !”
“નહીં આવું !”
“નહીં આવું !”
“નહીં આવું !”
“નહીં આવું !”
“નહીં આવું !”
“નહીં આવું !”

“ટચાક ટીલડી, મોઢનાં પાન”

[છોકરીઓને આ બાળ રમત ઘણી ગમે છે. બે હાથ ભેળા કરી તેના બે અંગુઠા એક તરફ અને બીજી તરફ આંગળીઓને ભાગ રહે, એમ હાથ પહોળા કરી, દાઢીએ તથા માથે તેમને લગાડતાં લગાડતાં આ ગીત છોકરીઓ બોલે છે.]



ટચાક ટીલડી, મોઢનાં પાન, વીરે આખ્યાં વીરભગામ.
વીરભગામના એવા લોક, પાણી પીવા ન આપે બોખ.
બોખમાં તો બાંડો સાપ, વડેરી ભોજનધનો....બાપ.
કરડી ઘોડી કાકાની, મરડી ઘોડી મામાની.
ફૂલ વછેરી બાપની, ને હું મારા બાઢની.

: : ૬ : :

“અડકણુ દડકણુ દહીંનાં ટાંકાં”

[એ હાથ લેખા કરી તેના એ અંચુલા વાળી મુઠી એક તરફ ગોઠણુને ટેકવીને એક છોકરી બેસે છે અને તેના હાથ પર બીજી છોકરી આ ગીત ગાતી ગાતી આંગળાં ફેરવતી જાય છે.]

અડકણુ દડકણુ દહીંનાં ટાંકાં.

દહીં દહકે,

પીલુ પાકે,

શ્રાવણ મહિને વેલો ચાલે.

ઉડ મૂડ

ધંતુરાનાં ફૂલ

સાકર શેરડી ખાઈ જા. ખજૂર.



: : ૭ : :

“ગટર પટર બાવા! ભરરરર”

[છોકરીઓ ભોંય પર હાથ મૂકે છે અને નીચેનું ગીત ગાતી
છોકરી દરેક છોકરીના હાથ પર આંગળી મૂકતી જાય છે.
છેલ્લી વારે બધી છોકરીઓ પોતાના હાથ ઉપાડી પંખ પહોળા
કરી ‘ભરરરરર’ એમ એક સાથે બોલી ઉઠે છે.]

વાલબાઈને ઘેર ભેંસ વિચાણી
તાવણીએ ધી તાવ્યું.

એક ખડવો ભૂખ્યો,
થાળી લઈને ઉઠ્યો.
ખડવે નાખી ચીસ,
ભાઈ આવ્યા પચીસ.

ચકલી ચોખા ખાંડે છે,
પિતાંબર પિગલાં પાડે છે.

ટચાક દૂચકો,
ભાઈએ માર્યો ભૂશકો.
ગટર પટર બાવા! ભરરરરર!



:: ૮ ::

“ઘેરો આવ્યો !”

[છોકરીઓ ઘણી વાર ટીખલ કરતી રમતો પાણુ રમે છે. આ રમત વખતે એક છોકરી જુદી જુદી પરચુરણ ચીજો વેચતો ઘેરો જાને છે અને અસલ ઘેરાના નેવો અભિનય કરીને ગીત ગાતી ખીજ છોકરીઓને કહે છે.]

“છાડીઆ રે ! !”

“હા રે હા !”

“ઘેરો આવ્યો !”

“શું શું લાવ્યો ?”

“પાન સોપારી, પાનનાં ખીડાં,
એલચી ડોડો,
હંસલો ઘોડો.”

“છાડીઆ રે ! !”

“હા રે હા !”

“ઘેરો આવ્યો.”



“કહાણી કહું રે કૈયા”

[આ ગીત અને રમતમાં પણ છોકરા-છોકરીઓ ભારે રસ લે છે. ઠોઠ નિશાળીઆની આમાં મસ્કરી થયેલી છે. છોકરાઓ ભેળાં થાય છે ત્યારે આ ‘કહાણી’ એક છોકરી કહી જાય છે.]



કહાણી કહું રે કૈયા;
સાંભળ મારા ભૈયા.

ભૈયે માંડ્યું હાટ;
ત્યાંથી નીકળ્યો ભાટ.

ભાટ ખોદાવે કૂંધ;
ત્યાંથી નીકળ્યો સૂંધ.

સૂંધ સંચારે દોરો;
ત્યાંથી નીકળ્યો વ્હોરો.

બહોરો ખાંધ દાળિયા;
 કાઢે એટલા કાળિયા.
 કાળિયા મેં વાડે નાખ્યા;
 વાડે મને વેલો આપ્યો.
 વેલો મેં ગાયને નાખ્યો;
 ગાયે મને દૂધ આપ્યું.
 દૂધ મેં તો મોરને પાયું;
 મોરે મને પીંછી આપી.
 પીંછી મેં પાદશાને આપી;
 પાદશાહે મને ઘોડો આપ્યો.
 ઘોડો મેં બાવળે બાંધ્યો;
 બાવળે મને શૂળ આપી.
 શૂળ મેં તો ટીંબે ખોશી;
 ટીંબે મને માટી આપી.
 માટી મેં કુંભારને આપી;
 કુંભારે મને ઘડુલો આપ્યો.
 ઘડુલો મેં માળીને દીધો;
 માળીએ મને ફૂલ આપ્યાં.
 ફૂલ મેં મહાદેવને ચડાવ્યાં;
 મહાદેવે મને લાડવો આપ્યો.
 મારા ભાગનો મેં ખાધો;
 ઠોઠના ભાગનો કાળિયો
 ફૂતરો ખાઈ ગયો !!!

: : ૧૦ : :

“પો પો પોપૈયો”

[ગામડાંની જૂની-ધૂડી નિશાળમાં છોકરાને ભણવા જવું પડે છે અને એનો મહેતાજી (અહીં પંડ્યો) ભારે તીખો અને મારકણો હોય છે, એથી છોકરો ભણવા જતાં ગભરાય છે. છેવટે એની મા એને સમજાવી પટાવીને મોટી જહેન જોડે ભણવા મોકલે છે અને ભણીને ઘેર આવે છે, ત્યારે તે રાજી રાજી થઈ જાય છે. આ ભાવ વ્યક્ત કરતું આ બાલગીત છે.]



પો પો પોપૈયો, થાળી ભરી રૂપૈયો.
થાળીમાં તો માગ નહીં, ભાઈ ભણવા જમ નહીં.
પંડ્યો મારે સોટી, વિદ્યા આવે રોતી,
સોટી વાગે ચમ ચમ, વિદ્યા આવે રમ ઝમ.
ભાઈ આવે નિશાળે જઈ, માતા મનમાં રાજી થઈ.

: : ૧૧ : :

મારો છે મોર! મારો છે મોર!!

[છોકરીઓ સામ સામી ઉભી રહે છે અને પોતાના હાથ માથા પરથી વાળીને શરીર ડોલાવતી ડોલાવતી “મારો છે મોર!” જેવો ભાવ દેખાડતી ગાય છે.]



પહેલી છોકરી :

મારો છે મોર! મારો છે મોર!
મોતી ચરંતો, મારો છે મોર!!

બીજી છોકરી :

મારી છે ઢેલ! મારી છે ઢેલ!
મોતી ચરંતી, મારી છે ઢેલ!!

પહેલી છોકરી :

મારો છે મોર ! મારો છે મોર !
માળામાં બેસનારો, મારો છે મોર !!

બીજી છોકરી :

મારી છે ઢેલ ! મારી છે ઢેલ !
ડાળીએ બેસનારી, મારી છે ઢેલ !!

પહેલી છોકરી :

મારો છે મોર ! મારો છે મોર !
રાજનો માનીતો, મારો છે મોર !!

બીજી છોકરી :

મારી છે ઢેલ ! મારી છે ઢેલ !!
રાણીની માનીતી, મારી છે ઢેલ !!

પહેલી છોકરી :

બાલે છે મોર ! બાલે છે મોર !
સોનાને ટાડલે, બાલે છે મોર !!

બીજી છોકરી :

બાલે છે ઢેલ, બાલે છે ઢેલ !
રૂપાને પારણે, બાલે છે ઢેલ !!



હુંબો! હુંબો! વીંછીડા!!

[હવે મોટી છોકરીઓનાં રમતિયાળ ગીતો શરૂ થાય છે. આ ગીતોમાં રમત જેવું કંઈ હોતું નથી, પણ અભિનય અને ગીતોને અનુકૂળ હાવભાવ મુખ્ય હોય છે. મોટી છોકરીઓ ભેગી થાય છે, ત્યારે ઘણાં મજાકભર્યાં ગીતો ગાય છે, એમાંનું આ એક ગીત છે. એક છોકરી બણે પોતાને વીંછી કરડ્યો હોય તેમ શરીર ડોલાવતી બય છે, વીંછીના ડંખને દીધે આખા શરીરમાં જે દાહ અને દુઃખ પ્રગટતું હોય, એવાં નખરાં તે કરે છે, ચાળા કરે છે, અને આ ગીત બોલતી બય છે. એના જવાબમાં બીજી છોકરીઓ “ હુંબો હુંબો વીંછીડા!” એ ચરણ બોલે છે.]



કાન્તે

પહેલી છોકરી :

અરરર! માડી રે! છાણાં તે વીણવા
ગઈંતી, મા! વીંછીડા! વીંછીડા!

બીજી છોકરીઓ :

હુંબો, હુંબો, વીંછીડો !!

પહેલી છોકરી :

અરરર ! માડી રે ! વીંછીડો મને
ફટકાવી મા, વીંછીડો ! વીંછીડો !!

બીજી છોકરીઓ :

હુંબો, હુંબો વીંછીડો !!

પહેલી છોકરી :

અરરર ! માડી રે ! કાજો ને
કાઢવીઓ મા, વીંછીડો ! વીંછીડો !!

બીજી છોકરીઓ :

હુંબો ! હુંબો વીંછીડો !!

પહેલી છોકરી :

અરરર ! માડી રે ! મારી આંખો પેઠી
ભાંડી મા, વીંછીડો ! વીંછીડો !!

બીજી છોકરીઓ :

હુંબો, હુંબો વીંછીડો !!

પહેલી છોકરી :

અરરર ! માડી રે ! કોઈ બેવીડાને
તેડાવો મા, વીંછીડો ! વીંછીડો !!

બીજી છોકરીઓ :

હુબો, હુબો વીંછીડા !!

પહેલી છોકરી :

અરરર ! માડી રે ! કાઠ ડાસીમાને

તેડાવો મા, વીંછીડા ! વીંછીડા !!

બીજી છોકરીઓ :

અરરર ! મા વીંછીડા !!

પહેલી છોકરી :

અરરર ! માડી રે !

વીંછીડા ! વીંછીડા !!



: : ૧૨ : :

ભગરી ભેંસ

[આ ગીત કરતાં કરતાં ગાવાનું છે. આ ગીત ગવરાવનારી છોકરીઓ ઉભી ઉભી ‘ભગરી ભેંસ’ એટલું બોલે છે કે, તરત જીલનારી છોકરીઓ “હો રે હો” બોલીને ફરે છે. ચારે દુકા પૂરી થાય છે કે તરત પાછું પુઢી કરતાં ગાય છે.]



ગાયના ગોવાળ તારી ગુજરીની વારી,
 આડાં છે કાઠીઓનાં ખેતર જ રે;
 કાઠીઓએ લાકડીઓ ફેરવી જ રે.
 ભગરી ભેંસ ! હો રે હો !
 દોહવા બેઠી, હો રે હો !

પાટુ મેલી, હો રે હો !

દોણું ફેડયું, હો રે હો !

આડાં છે વાણિયાનાં ખેતર જ રે

વાણિયાએ ખેતર ફેરવ્યાં જ રે

બગરી ભેંસ ! હો રે હો !!

શિંગડે ખાંડી, હો રે હો !

પૂંછડે ખાંડી, હો રે હો !

દોહવા બેઠી, હો રે હો !

પાટુ મારી, હો રે હો !

દોણું ફેડયું, હો રે હો !

આડાં છે બ્રાહ્મણોનાં ખેતર જ રે

બ્રાહ્મણોએ ત્રાંબડીએ ફેરવી જ રે

બગરી ભેંસ, હો રે હો !!

દોહવા બેઠી, હો રે હો !

પાટુ મારી, હો રે હો !

દોણું ફેડયું, હો રે હો !

ગાયના ગોવાળ તારી ગુજરોની વારી !



પાપડ વણવા ગ્યાં'તાં ! !

[આ પણ છોકરીઓનું ગાત છે. એમાં એક વહુ પાડોશીને ત્યાં પાપડ વણવા ભય છે, અને ત્યાંથી એક પાપડ ચોરે છે; સંતાડે છે ને શેકે છે. ભેંસ દોતી વખતે તે એ શેકેલો પાપડ



છાનોમાનો ખા-
વા ભય છે, એ
પાપડનો 'કરડ
કરડ' અવાજ
ડોસો-એનો સા-
સરો સાંભળે-છે
અને એથી ખી-
બધને ડાંગ મારી
વહુની કેડ ભાંગી
નાખે છે. આમ્ય
વહુનું આ એક
અ પ વા ૬ ૩ પ.
ચિત્ર છે.]

પટેલને ત્યાં પાપડ વણવા ગ્યાં'તાં, મા !
ગ્યાં'તાં, મા !
એક પાપડ ચોર્યો મા ! ચોર્યો મા !
ઘંટી હેઠળ ઘાલ્યો મા ! ઘાલ્યો મા !
રોટલા ઘડતાં શેક્યો મા ! શેક્યો મા !
ભેંસ દોહતાં ખાધો મા ! ખાધો મા !
ડોસે કડકો સાંભળ્યો મા ! સાંભળ્યો મા !
ડોસે ડાંગ લીધી મા ! લીધી મા !
એક ડાંગ વાગી મા ! વાગી મા !
ભસ્કા કેડ ભાંગી છે કે, સાથ મા !



∴ ∴ १४ ∴ ∴

ભોળી ચમુના

[હાથના આંકડા ભીડીને ગોળ કુંડાળામાં કન્યાઓ ઉભી રહે છે. પછી આંકડા ભીડેલા હાથેજ કસરત માફક આગળ-પાછળ હાથ ફેરવી એક પદ બોલે છે અને કડીને અનુક્રમ અભિનય કરે છે.]



સોનલા ઈઠાણી રે, ભોળી યમુના !
રૂપલાનું બેડું રે, ભોળી યમુના !

વીસ ઘેડાં ભર્યાં રે, ભોળી યમુના !

એક ઘેડું ખાલી રે, ભોળી યમુના !

ત્યાં તો બાળ જાયો રે, ભોળી યમુના !

“ક્રિમ દોરી તાણો રે, ભોળી યમુના !

“આમ દોરી તાણુ રે, ભોળી યમુના !

પછી ખેતર હાલ્યા રે, ભોળી યમુના !

ત્યાં તો હરણાં આવ્યાં રે, ભોળી યમુના !

“ક્રિમ હરણાં ઠેકે રે, ભોળી યમુના !

“આમ હરણાં ઠેકે રે, ભોળી યમુના !



:: ૧૫ ::

અલાળિયો, ગલાળિયો!

[એ કન્યા એસે છે અને એ કન્યા ઉભી રહે છે. ઉભી રહેલી કન્યાએ નીચી નમીને તાળી દેતી બય છે અને એક ગવરાવે છે ને બીજી ઝીલતી બય છે]



અલાળિયો, ગલાળિયો!

ગલ તો મારો વીર છે,
પાટણ માં પીર છે.

ઘોઘે માંઝે ધર છે,
નવાનગરની તાંત છે.

તાંતે મોતી થોડાં છે,
સસરાના ધરમાં ઘોડા છે.

ઘોડા લઈ ગયા કાઠી,
નણુંદ આવે નાઠી.

મારી નણુંદને આવવા દો!
શેર સોનું લાવવા દો!

શેર સોનાની ટોટી,
મારી ભાભી મોટી.

ભાભી મોટી થાવા દો,
ઘેડે પાણી ભરવા દો.

ઘેડા ઉપર ઠીંકરી,
મારી ભાભીની દીકરી.

દીકરી દીકરી દીવાળી,
સોનેરી ઘાઘરી સિવાડી.

સોનું મૂક્યું ટોડે,
ગીત ગાઈશું કોડે.

: : ૧૬ : :

કળાયેલ મોરલો રે !

[છોકરીઓ આ ગીત ઉભાં ઉભાં તાળીના તાલ સાથે ગાય છે.]



મોર ! મોર ! ક્યાં થઈને જઈશ !
 કળાયેલ મોરલો રે !
 રતિલાલનું ઘર ઢેકી જઈશ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 ઘર પાછળ કાળુડો નાગ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 નાગ રોકી બેઠો છે માગ,
 કળાયેલ મોરલો રે !

મારગ એ ઉડીને જઈશ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 ઘર પાછળ નાંદિયો નહવાણ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 વચ્ચમાંથી ચાલે છે વહાણ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 વહાણ હું ઠેકીને જઈશ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 ઘર પાછળ કાંટાની વાડ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 ઝાઝાં છે ઝાડી ને ઝાડ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 ઝાડ એ મેડી ને મહેલ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 તેમાં મારી બેઠી છે ઢેલ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 ઢેલ મારી બેઠ રહી વાટ,
 કળાયેલ મોરલો રે !
 રહીશ ત્યાં દિવસ ને રાત,
 કળાયેલ મોરલો રે !

:: ૧૭ ::

લીલાં લવિંગડાં

[આ ગીત પણ છેાકરીઓ તાળીના લહેકે તાલ સાથે
ગાય છે.]



મારી વાડીમાં લીલાં લવિંગડાં !
 લીલાં લવિંગડાંનાં પાન છે લીલાં;
 પાન છે લીલાં ને ફુલડાં છે પીળાં;
 મારી વાડીમાં લીલાં લવિંગડાં.
 માડી વીણવા જાઉં;
 ખાળો ભરી ને લાવું;

ચપટી ભરી ને ચાવું.

મારી વાડીમાં લીલાં લવિંગડાં.

ચાવતાં જીભ ચમચમે;

મોઢું માંદું ઝમઝમે,

તીખાશે જીભ તમતમે,

મારી વાડીમાં લીલાં લવિંગડાં.

લીલાં લવિંગડાંની વાડી છે લીલી,

મોઢલ લવિંગડાં વીણવા તુ માવડી,

મારી વાડીમાં લીલાં લવિંગડાં.



: : ૧૮ : :

કારેલી

[એક વાર ઉભાં
રહીને અને બીજી વાર
બીજું પદ ફરતા ફરતા
તાળી પાડીને ઓકરી-
ઓ ગાય છે.]

બાઈજી ! આપણા
વાડામાં કારેલી

બાઈજી ! કહો તો જાન
વીણવા નહિં રે !

સર્વે ઓકરીઓ :

કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !

બાઈજી ! વીણી કરીને ઉઘલાવ્યાં.

સર્વે ઓકરીઓ ઉભી ઉભી :

કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !

બાઈજી ! કહો તો વેચવા નહિં રે,
ફરતા ફરતા :

કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !

ઉભા ઉભા :

બાઈજી ! અમારે કરવું છે શાક



ફંદતા ફંદતા :

કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !

ઉભા ઉભા :

બાઈજી ! એનું શું લેવું છે મૂલ રે,

ફંદતા ફંદતા :

કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !

ઉભા ઉભા :

મારી સવા તે લાખની કારેલી,

ફંદતા ફંદતા :

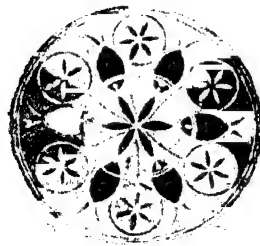
કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !

ઉભા ઉભા :

બાઈજી ! બપ્પે લાખનું મૂલ રે,

ફંદતા ફંદતા :

કારેલી લ્યો ! કારેલી લ્યો !



ચ જી હી

[ચજીહી કાનના કુંડળમાં
નાજેલી હોય, એમ ધારીને
છોકરીઓ આ ગીત ગાતી
વખતે કાન ફરતા હાથ ફેરવે
છે અને “રાતી ચજીહી”
એમ જોલીને તાળી વગાડે
છે, કાકા, મામા ને ભાઈને
માટે જે શણગાર કહેવો છે,
એ માટે પણ છોકરીઓ
અભિનય કરે છે.]



રાતી ચજીહી ને રાતા મારા દાંત છે,
ઝીણી ઝીણી માછલી, ધમરાડી રાત છે.
કાકાને કાને ચજીહી રે રીઝે,
રાતી ચજીહી ને રાતા મારા દાંત છે.
મામાને ઈમોળે ચજીહી રે રીઝે,
રાતી ચજીહી ને રાતા મારા દાંત છે.
ભાઈને માળામાં ચજીહી રે રીઝે,
રાતી ચજીહી ને રાતા મારા દાંત છે.



: : ૨૦ : :

ચકલી તારા ખેતરમાં મેં ઝીઝવો વાવ્યો !



[આ ગીત છોકરી-
ઓને બહુ પ્રિય છે અને
ઉભાં ઉભાં તાળીની હિંચ
સાથે હેશે હેશે ગાય છે.]

ચકલી તારા ખેતરમાં,
મેં ઝીઝવો વાવ્યો;
ઝીઝવે ચઢી જેઉં તો
કોઈ માનવી આવે.
ચકલી તારા ખેતરમાં...
રાતી ઘોડી ને
પીળો ચાખખો
રતિલાલભાઈ આવે,

ઠેકાવતો ઘોડી ઠાવકો,
રતિલાલભાઈ આવે. ચકલી-૧

ઘોડી ને ધુધર માળ,
રતિલાલભાઈ આવે,

ચાડૂ રવાલની ચાલ,
રતિલાલભાઈ આવે. ચકલી-૨

ધુધરિયાળી વેલડી,
 મોંઘી વહુ લાવે!
 છખીલી ને વળી છેલડી,
 મોંઘી વહુ આવે. ચકલી-૩
 ખોળામાં સુંદર ખેટડો,
 ધવરાવતી આવે,
 ખોળામાં ખારેક-ટોપરાં,
 ખવરાવતી આવે. ચકલી-૪
 બાળક ઘાલી બાથમાં,
 કૂદાવતી આવે.
 હાંશે કરીને હાથમાં,
 હુલાવતી આવે. ચકલી-૫



:: ૨૧ ::

કાંગ લેવા ગઈ'તી



[આ ગીતપણ છોકરીઓને
થાણું ગમે છે. ગીત ગાતી વખતે
છોકરીઓ ઉભાં ઉભાં કાંગ વીણતી
હોય એવો અભિનય કરે છે. એસવાને
લગતી કડી આવે છે. ત્યારે એઠાં
એઠાં કાંગ વીણતી હોય એવો તે
અભિનય કરે છે.]

કાંગ લેવા ગઈ'તી,
રે ગોરી ! કાંગ લ્યો !

ઉભાં ઉભાં, કાંગ લ્યો !
એઠાં એઠાં, કાંગ લ્યો !

કાંગ લેવા ગઈ'તી,
રે ગોરી ! કાંગ લ્યો !

ટાપલો ભરી કાંગ લ્યો !

ખોખલો ભરી કાંગ લ્યો !

કાંગ લેવા ગઈ'તી, રે ગોરી ! કાંગ લ્યો !

સુપડું ભરી કાંગ લ્યો !

કપડું ભરી કાંગ લ્યો !

કાંગ લેવા ગઈ'તી, રે ! ગોરી ! કાંગ લ્યો !

:: ૨૨ ::

ઝમ ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !

[આ પછુ ઊઝરીનું
ઉભા ઉભા તાળી સાથે ગાવાનું
કાંગને લગતું ગીત છે.]

ઝમ ઝમ રે ઝાંઝરિયા
લાલ !

ઊચે ટીચે કાંગવાળી,
ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !

કાંગ હું તો હાંશે લાવી,
ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !

કાંગના મેં પૂળા વાળ્યા
ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !



પૂળા મેં નેવે ઘાલ્યા,
ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !

સાંજ પડી ત્યાં પૂજો સળચો,
ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !

ભેંસ વિંચાણી, પાડો ભડક્યો !
ઝમ રે ઝાંઝરિયા લાલ !



કન્યાઓનાં વ્રતો

: : ૨૩ : :

કાચલ

[અશાડ વદિ ૧ થી શ્રાવણ વદિ ૧ સુધીના એક માસને કાચલ મહિનો કહે છે, એ માસમાં કુંવારી છોકરીઓ “કાચલ-વ્રત” કરે છે. નદી અથવા સરોવર પર નાવા જતાં આ ગીત ગાય છે.]



કાળી કાચલ બોલે,	ફૂં ઉડડડ!
આંબા કેરી ડાળે,	ફૂં ઉડડડ!
સરોવરીઆની પાળે,	ફૂં ઉડડડ!
મનોહર તરૂને માળે,	ફૂં ઉડડડ!
હાંશે કાગ હિંચાળે,	ફૂં ઉડડડ!
કાળી કાચલ બોલે,	ફૂં ઉડડડ!



: : ૨૪ : :

કોયલ વ્રત



[આ પણ “કોયલવ્રત” તું ગીત છે.
છોકરીઓ નદી-તળાવે-સરોવરે ન્હાવા
જતી વખતે ગાય છે.]

કાળી કોયલ કમખા વિનાની

આંખા ડાળે,

સરોવર પાળે,

બાલો ! કોયલ મા ! બાલો !

ઘડાવું સોનાનો દોરો

દોરે દોરે જાળી,

કોયલ મા કાળી,

કાળી કોયલ કમખા વિનાની.

આંખા ડાળે,

કોયલ બાલે,

કૂ ઉ ઉ ઉ ઉ ! ! !



:: ૨૫ ::

મે' વરસે મેડી ચુએ

[અષાઢ મા-
સમાં કન્યાઓ
“ગૌરી”નું પૂજન
કરે છે, ત્યારે નદી
પર નહાવા જતી
વખતે આ ગીત
કન્યાઓ ગાય છે.]

મે વરસે,
મેડી ચુએ,
ચંદ્રાસર લહેરે
જાય જો!



માડી જાયો વીર મલપતો,
નદીએ નહાવા જાય જો!
નદીનાં તો ડહોળાં પાણી,
સરોવર ઝીલવા જાય જો!
ઝીલી કરીને ઘેર પધાર્યાં,
મોતીડે વધાવ્યાં જો!
ભાઈ બેઠો જમવા,
ભોજનધ્યે પહર્યાં ચીર જો!

ચીર ઉપર ચુંદડી,
 ચોખલિયાળી ભાત જો!
 ભાતે ભાતે ભડકલાં ને,
 જો જો વહુની જાત જો!
 જાત ઉપર ઝાંખરાં ને,
 વહેલ ધડૂકી જાય જો!
 વહેલમાં જોઠા વાણિયો ને,
 કાગળ લખતો જાય જો!
 કાગળમાં જો પૂતળી ને,
 હસતી રમતી જાય જો!



ભાઈ બહેનનું હેત

[ભાઈ-બહેન વચ્ચેના
સ્નેહને લગતું આ એક જૂનું
ગીત છે, અને છોકરીઓ
પ્રસંગે પ્રસંગે ગાય છે.
એક છોકરી હાથ તરફ
આગળી કરી બેઠે હાથ એક
પછી એક બતાવી અભિનય
કરે છે.]



આ હાથે કાંકણી કાંકણી,
આ હાથે ચૂડલો, ચૂડલો;
ભાઈ ગયો'તો ધંધુકે, ધંધુકે,
ભાભી ચૂલા સંધરૂકે, સંધરૂકે.
ભાઈ લાવ્યા ટોપરાં ટોપરાં;
ખાય ભાભીનાં છોકરાં છોકરાં.
ભાઈ જમે દહીંદૂધ, દહીંદૂધ;
ભાભી ખાય ખાટી છાસ, ખાટી છાસ !
ભાઈ બેસે ઢોલીએ, ઢોલીએ;
ખીજાં બેસે, ખાટલે, ખાટલે.
ભાઈ પાસે રૂપैया, રૂપैया;
ખીજાંને નહીં ત્રાંબિયા, ત્રાંબિયા.



ટીકર જાઓ તો:-



[આ એક કેટલેક ઠેકાણે
પ્રચલિત સામાન્ય ગીત છે.
છોકરીઓ હાથભાવ સાથે
ગાય છે.]

ટીકર જાઓ, તો
મને કહેતા જાને !
પાલી મગ તે
મારા લેતા જાને !
ડાબલી લાવ્યા,
ડૂબલી લાવ્યા,

પાન સોપારી,
પાનનાં બીડાં,
વધે તો મગ મારા પાછા લાવજે,

ટીકર જાઓ તો-

ધર સંસારી ગીતો

:: ૨૮ ::



સીતાજી

[આવા ધરસંસારી ગીતો
મોટી ઉમરની સ્ત્રીઓ નાના
છોકરાઓને ખુશ કરવા કે શિક્ષ-
ણ આપવાના ઇરાદે ગાય છે.]

કાચ ભર્યાં, કચોળાં ભર્યાં
જગ પીઠે સીતાજી અવતર્યાં
સાત વર્ષનાં સીતા થયાં,
પાટી લઈને ભણવા ગયાં.
ભણીગણીને બાજંદા થયાં,
રામચંદ્રજીના માગાં થયાં.

પહેલે મંગળ બોલ્યા બોલ,
બીજે મંગળ વાગે ઢોલ.

ત્રીજે મંગળ કન્યાદાન,
ચોથે મંગળ પરણે રામ.

રામ બોદાવે ઊંડો કૂવો,
સીતા વાવે ઉમરો જુઓ.

જેમ જેમ સીતા પાણી પાય,
તેમ તેમ ઉમરો લહેરાતો જાય.

સોનાની શિંગડી ને રૂપાની ખરી,
ઉમરો ગયો છે મૃગલો ચરી.

અવળી ગંગાનાં અવળાં નીર

[આ પછુ પ્રચલિત સ્ત્રી ગીત છે લોકાનું ચિત્ર આંકવાનું વહુને સાસુ કહે છે, અને વહુ તે ચિત્ર આલેખી બતાવે છે. આવા ગીતનો ઉદ્દેશ નાનાં બાળકોને સામાન્ય જ્ઞાન આપવાનો હોય છે.]



અવળી ગંગાનાં અવળાં નીર,
ગાજે છે મેહુલો ગંભીર.
વહુને ઘેર સાસુ બેસવા ગયાં,
સાસુ દેખી વહુ રાજ થયાં.

વહુ બેઠાં સિંહાસન ચઢી,
સાસુ બેઠાં ચમરી ચઢી.

સાસુ :

“વહુ રે વહુ મારી સમરથ વહુ,
લંકા લખી દેખાડો, કહું !”

વહુ :

“નજરે ન દીદું, કાને ન સાંભળ્યું,
કેમ લખાય લંકાનું સરં.”

એટલું સૂણતાં રીસ જ ચઢી,
દડબડ સાસુ પાછી ફરી.

વહુ :

“વળો, વળો ! મારી બાઇજી બાઇ !
લંકા લખી દેખાડું કાંઈ !”

લાવો ખડિયો ને લેખણ,
કરં લંકાનું આલેખણ.

લંકા ફરતો કોટ જ લખ્યો,
સાગર ભરતી ઓટ જ લખ્યો.

રાવણ સરખો દેત જ લખ્યો
કુંભકરણ ઇંદ્રજીત જ લખ્યો.

કોડે રાવણની કચેરી લખી,
ચોક, ચોટા ને શેરી લખી.

વાવ્ય, કુવા ને સરિતા લખી
 ઝાડ ઝાંખરાં, વાડી લખી.
 હજી ખેડતો ખેડૂત લખ્યો,
 દેવ અને વળી દેત જ લખ્યો.
 ભાત દેખી ભાતવાળી લખી,
 પાણી ભરતી પાણિયારી લખી.
 છાણું વીણતી છોડી લખી,
 જમતાં દિવની જોડી લખી.
 રેંઠિયો કાંતતી ડોસી લખી,
 પુણ્યસ્થાન પંચકોશી લખી,
 રામ લક્ષ્મણ બે બાંધવ લખ્યા,
 ચાંદો સૂરજ નક્ષત્ર લખ્યાં.
 લંકાનું આલેખણ જોઈ
 મનમાં સાસુ વહુ પર મોહી.
 ઠીક સાસુજી રાજ થયાં,
 ગીત ગાતાં વહુ ઘરમાં ગયાં.

કણ્ઠર કાકા પરણુ છે

[આ ગીત દ્વંકે રાગે ગવાય છે. શાકભાજી-વન-સ્પતિના વિવાહ સંબંધેનું આ ગીત છે. એમાં કણ્ઠર પરણવા બય છે, અને એની બનમાં બીબાં શાકભાજી રૂપી બનૈયા બનૈડીયો કેવા ઉત્સાહથી ભાગ લે છે, એનું સારું વર્ણન આમાં થયું છે.]



ઉત્તર દક્ષિણના મેઢૂલા
રે વરસ્યા,

કણ્ઠરે મૂળ

નાખ્યા રાજ

કણ્ઠરો.-૧

દેરાણી-જેઠાણી બે વીણવા ચાલ્યાં,

તાણી પોટલાં બાંધ્યાં રાજ

કણ્ઠરો.-૨

વીણી કરીને ચૂલે ચઢાવે,

કણ્ઠર રહીને બોલ્યા રાજ

કણ્ઠરો.-૩

કુ એક બતની ભાજી.

કણ્ઠર કાકો એણીપેરે બાલ્યા,
મા મુજને પરણાવો રાજ
કણ્ઠરો.-૪

આપણા તે વગડાના છોડવા
દીકરીને કોણ દેશે રાજ
કણ્ઠરો.-૫

ફુલુંણી લોરખડી કન્યા ભારે
×સાટોડી સાસુ થાશે રાજ
કણ્ઠરો.-૬

• વોકરવો વહેવાઈ થાશે,
• સરિયાળ સાળી થાશે રાજ
કણ્ઠરો.-૭

• ધરો અતિશય ધરપત કરશે,
• ખેવડો ખાંતા કરશે રાજ
કણ્ઠરો.-૮

જન જેડીશું જેયા જેવી
આનંદ મંગળ થાશે રાજ
કણ્ઠરો.-૯

૬ એક જાતની ભાજ. × એક જાતની ગોળ પાનવાળી ભાજ.

• ઘાસની જાતો.

સૌ જન જુઓ નિહાળી આજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

મેં નવી તરેહની બાળી રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

ઢીમડીઓ ઢોલ વગાડે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

રીંગણું તો રંગ લગાડે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

ગાજરની શરણુ વાગે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

ભીંડાબાઈ આગે ભાગે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

ડુંગળીબાઈ ડોળા તાણે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

મરચું બહુ મોજે માણે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

મૂળો તો મૂછો મરડે રાજ
કણ્ઠર કાકો પરણે છે.

મોગરી છે વેશે ધરડે રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 તાંદળિયો ભેગો તાંભે રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 મેથીને ન મળે માંભે રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 દડબડતાં કોળાં દીઠાં રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 છે સાથે ચીમડાં મીઠાં રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 વાલોળ વહુ વેલમાં બેઠાં રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 હળદર વહુ હાલે હેઠાં રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 ગયા રાંધણપુરની પાસે રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.
 લુણી વહુ વર્યાં હુલાશે રાજ
 કણ્ઝર કાકો પરણે છે.



દોણી-મોરીઆનો સંવાદ

[આ ગીત ચોપાયા હંદમાં પણ ગવાઈ શકાશે.]

મોરીઓ :

પહોળાં મોઢાંની પાટુડી,
તું કેમ બેઠી ઘર બારી,
હૈત કરી તુજને હું પૂછું,
તું પરણી છે કે કુંવારી ?

દોણી :

ઘડો ઘડો ઘડુલિયો,
પણ ઘડી ન જાણ્યો રાણે*
જે બંદાજ પાસે હોત,
તો તને મરાવત પાણે†
તને મરાવત પાણે

મોરીઓ :

બહુ દોણોલકી બોલવા શિખી
બોલ *બિસ્મીલ્લા પ્યારી
ચુલા ઉપર તને ચડાવું
હેઠળ નાખું +વારી
હેઠળ નાખું વારી

* કુંભાર, † પથર, * મુસલમાનો આમ બોલી ઐક્ય સાધે છે.
ઐક્યતા સાધવાનો સંકેત. + ખડ-તાપણા મારેનું.

દોણી :

વારી તો મને સદાય વહાલી
 હેઠે નારી ફૂંકે
 મુઝ્યા માણસની દાઢી ઠારે
 ત્યાં એસાડી મૂકે
 ત્યાં એસાડી મૂકે

મોરીઓ :

પાણી ભરતાં હું પ્યારો લાગું
 ઘડી ન ચાલું પાળો
 ગંદા પાણી ભરતી
 બાળ મનખો તારો
 બાળ મનખો તારો

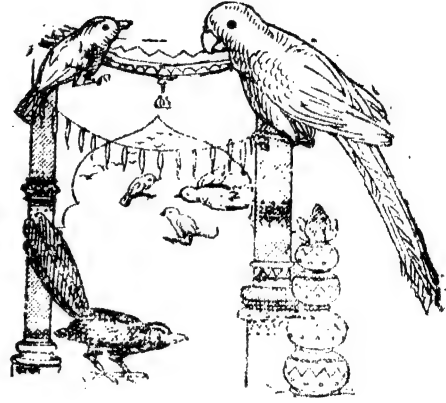
કર્તા :

એ બેને જે વાદ થયો તે
 સાંભળિયો કથરો ટે
 છાનાંમાનાં ઉભાં થઈને
 બેને માર્યાં ફેરો
 પાછળથી તે ધીરાં પડીયાં
 જઈ બેઠાં એક દહરે
 દોણી બાઈ નમન કરીને
 વર્યાં મોરીઆ *વેરે

પંખીના વિવાહ

[આ પછુ વનસ્પતિ વિવાહના પ્રકારનું બરગતુ ગીત છે. આમાં જુદા જુદા પંખીઓ અને નાના જંતુઓ બનમાં કેવા

ઉત્સાહથી ભાગ લે છે એની કલ્પના થઈ છે. સામાન્ય રીતે આવા ગીતો લગ્ન અને બન સંબંધી બાળકોને ઘણું જ્ઞાન આપે છે. આ ગીત 'સાંભળ સૈયર વાતડી, ઉત્તમ આસો માસ' એ ઢાળમાં ગવાય છે.]



નાખ્યો રૂપાળો માંડવો,
શૂડો શણગારે સ્તંભ;
તેતરે તોરણ બાંધ્યાં,
રૂડો કીધો આરંભ.

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઓ-૧

મંકોડો ચાલ્યો મારગે,
લાલ્યો માળવિયો ગોળ;
+ કુંઝરાં તો ઘઉં લાવ્યાં,
ગાય છે કોયલ ગીત.

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઓ-૨

+ એક ભતના બગલા જેવાં પક્ષી.

વૈ બેઠી વડાં કરે,
ઠાપર ભરડે છે દાળ;

ઉડતો આવ્યો કાગડો,
વૈ મને વડાં ચખાડ.

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઓ-૩

કોર ભાંગીને ચખાડિયું,
મીઠું થોડેરે નાખ;

ખોટું હોય તો તું હવે,
જરા મારા સમ ચાખ;

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઓ-૪

હંસના હાથમાં સુંડલો,
પીરસે છે પકવાન;

ગરૂડ છ ધી પીરસે,
જમી રહી છે જન;

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઓ-૫

સુડે સોપારી આપીઆં,
પછી સૌ થયા તૈયાર,

પોપટ વરરાજ બની,
બેઠા વહેલ મોઝાર,

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઓ-૬

લીમડેથી જન ઉપડી,
ચાલી અધ્ધર તે વાર;
બગલે બાંધી બંધુકડી,
તેતરે તે તલવાર.

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઆ-૭

આગે જતાં થયા ફરાડીઆ,
ગીધ લૂંટે છે જન;
પાંખો તોડી કાગ બાઈની,
બૂલ્યો તે સઘળું જાન.

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઆ-૮

બગલે મારી બંધુકડી,
તેતરે મારી તલવાર;
એટલે ગીધ નાસી ગયાં,
પોતે પામી હાર;

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઆ-૯

વડનગરે સૌ આવીઆ,
પછી વર્યા પોપટી નાર;
હંસ ગોરે પરણાવિયાં,
થયો તે જય જયકાર;

વિવાહ પંખીડાંએ માંડીઆ-૧૦

લગ્નનાં ગીતો

:: ૩૩ ::

§ ધનરા લાલ તંબોળીડો



[આપણા સંસારમાં લગ્ન પ્રસંગ એ સ્ત્રી-પુરુષો અને બાળકોનો એક અપૂર્વ લહાવો બની રહે છે. એ પ્રસંગે અનેકવિધ સાંસારિક ગીતો ગવાય છે અને એ બધાં ભાવાર્થવાળાં હોય છે. એમાં ધરગતુ પ્રશ્નો હોય છે અને ઉકેલ પણ ઘણી વાર હોય છે. અત્રે એવાં થોડાંક ગીતો આપવામાં આવે છે.]

જૂનાગઢથી તંબોળીડો ઉતર્યો

આવ્યો આવ્યો અમારે દેશ,

ધનરા લાલ તંબોળીડો-૧

દાસી લેને ઘડો ને ઇંદોરણી

મારી વાડીની વેલ સિંચાવ

ધનરા લાલ તંબોળીડો-૨

ખીડાં લાવ રે તંબોળીડા ખેવડાં,

મધમધતા લાવ ને મુખવાસ

ધનરા લાલ તંબોળીડો-૩

મારા વીરાને ભાવે પાન ખીડલાં,

પાન ચાવી વીર પામે હુલાસ,

ધનરા લાલ તંબોળીડો-૪

§ આ ગીત લગ્ન વખતે ચાક વધાવા બંધ છે, ત્યારે ગવાય છે.

વાણેલાં ભલે વાયાં રે

[આ ગીત લગ્ન પ્રસંગે વહેલી સવારમાં સ્ત્રીઓ ગાય છે.]



વાણેલાં ભલે વાયાં રે;
 સૂરજ ઉગ્યો રે
 સરોવરીઆની પાળે કે,
 વાણેલાં ભલે વાયાં રે.
 ભમરા ઉડે રે,
 કેવડિયાની ડાળે કે,
 વાણેલાં ભલે વાયાં રે.

મેના કાચલ રે,
 ઘોલે મનહર માળે કે,
 વાણેલાં ભલે વાયાં રે.

નાચે કૂદે રે,
 હરણાં ઉંચી ફાળે કે,
 વાણેલાં ભલે વાયાં રે.

સૂતા ઉઠા રે,
 લક્ષ્મી બાઈના કંથ કે,
 વાણેલાં ભલે વાયાં રે.

શુભ શબ્દો રે,
 ઘોલે છે સાધુ સંત કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.

લેજે લેજે રે,
 શ્રી રામનું નામ કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.

કરજે કરજે કે,
 કાંઈ મંગળ કામ કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.

ગાજે ગાજે રે,
 હરિનાં ગુણ ગાન કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે

લેન્ને લેન્ને રે,
 દાતણ ને ઝારી કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
 નહાન્ને નહાન્ને રે,
 નર ને સૌ નારી કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
 મુખ્ય લુ'ન્ને રે,
 પામરિયુને છેડે કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
 ઘેસન્ને ઘેસન્ને રે,
 દરબારને ઉલે કે,
 વાણેલાં ભલાં વાયાં રે.



વ ધા વો

[આ ખીત લગ્નના વધાવા વખતે સ્ત્રીઓ ગાય છે.]



સહિયર પહોલો રે વધાવો મારે આવીઓ
 મેં તો મોઝલ્યો મારા દાદાને દરબાર,
 વધાવો જ રે, મારે આવીઓ-૧

મારા માતાજીએ ઉઠીને વધાવીઓ
 આજે સઘળાં જગમાં વર્ત્યો જેજેકાર,
 વધાવો જ રે, મારે આવીઓ-૨
 મારા ઘર પછવાડે ગાજે ને વળી ગડગડે,
 વાગે વાગે વળી ઢોલ નગારાં ને નિશાન,
 વધાવો જ રે મારે આવીઓ-૩
 મગન થઈને મારે આંગણુ નાચતા
 ગોરી મંડળ મળીને કરતી મંગળ ગાન
 વધાવો જ રે મારે આવીઓ-૪
 મારે આંગણુ અમૃત આંખો વાવીઓ,
 મારે ટોડલે ટહુકે છે મોર,
 વધાવો જ રે મારે આવીઓ-૫
 મારે આંગણે પારેવાં સહિયર ધૂધવે
 મારે આંગણુ આંખાને આવ્યો મોર;
 વધાવો જ રે મારે આવીઓ-૬
 સહિયર આજે રે સોનાનો સૂરજ ઉગિયો,
 મારે આંગણે મોતીનો વરસ્યો મેહ;
 વધાવો જ રે મારે આવીઓ-૭
 મારા વીરાને સોનારૂંલે વધાવીઓ,
 આજે ઉત્સવને આવે આનંદ ઓઘ
 વધાવો જ રે મારે આવીઓ-૮

: : ૩૬ : :

દાદાને આંગણે આંબલો

[આ ઘણું કરણુ લખ્યીત છે. પરણેલી લાડીને વિદાય કરવામાં આવે છે, તે વેળાએ આ ગીત ગવાય છે. દીકરીને



તેની માતા આંખમાં અશ્રુ ઢાળતી-ફસકાં લેતી, થોડીક સિખામણો આપે છે.]

દાદાને આંગણે આંખલો,
 આમલી ઘેર ગંભીર બે.
 એકજ પાન મેં ચુંટીયું,
 વઢશો નહીં વીર બે.
 દાદાજીને આંગણે-૧

અમે તે ઉડણુ ચરકલી,
 ઉડી જશું પરદેશ બે
 આજ દાદાજીના દેશમાં,
 કાલે જશું પરદેશ બે,
 દાદાજીને આંગણે-૨

શેરી વળામણુ મારી સહિયરો,
 •“સહિયર શાણું બહુ થાબે બે.”
 આંપાં વળામણુ મારી માતાજી,
 •“દીકરી ડાહ્યાં બહુ થાબે બે”-
 દાદાજીને આંગણે-૩

સીમાડો વળામણુ મારા દાદાજી,
 •“દીકરી વહેલેરાં વળબે”
 દાદાજીને આંગણે ૪

● આ કડીઓ વહુની સાહેલીઓ એની માતા અને દાદાજીના ભાવની સુચક છે.

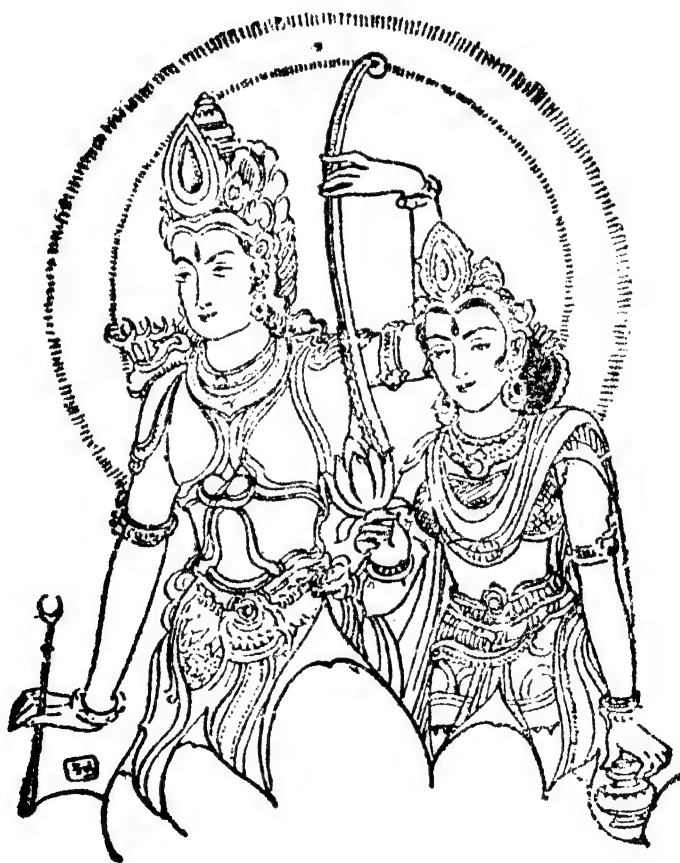
અમારા દાદાજીને હાથી ને ઘોડા

[આ ગીત બનડીઓ ગાય છે, અને તેમાં નવી વહુની આશા બ્યક્ત કરવામાં આવી છે. આ ગીત બનને વિદામ આપવામાં આવે છે, ત્યારે બનડીઓ ગાય છે.]



અમારા દાદાજીને હાથી ને ઘોડા,
તે મારે સાસરે દેને;
સંપત હોય તો દેને દાદાજી,
જીભડીએ જશ લેને.

અમારા દાદાજીને ગાયો ને ભેંસો,
 તે મારે સાસરે દેખે,
 સંપત હોય તો દેખે દાદાજી,
 જીભડીએ જશ લેખે.



:: ૩૮ ::

ઘોળકાના ધરમસી ફૂલતો.



[જન ઉઘલી ગયા પછી—ઐટલે જનને
વિદાય આપી દીધા પછી અથવા એ વખતે
જનડીઓ વેવાઇ પક્ષને મેણાં મારતું
આ ગીત ગાય છે.]

ઘોળકામાં ધરમસી ફૂલતો,
મેઘાડંબર ગાજે;
ફૂલી ફૂલી ને દડો થતો,
મેઘાડંબર ગાજે.

જાણ્યું કે જન જમાડશે,
મેઘાડંબર ગાજે;

રંગ કરી ને રમાડશે,
મેઘાડંબર ગાજે.

પકવાનના સાંસા પડ્યા,
મેઘાડંબર ગાજે;

જાનૈયા જૂએ માંદા પડ્યા,
મેઘાડંબર ગાજે.

મેં જાણ્યું સાંકળા લાવશે,
મેઘાડંબર ગાજે;

સાંકળાના સાંસા પડ્યા,
મેઘાડંબર ગાજે.

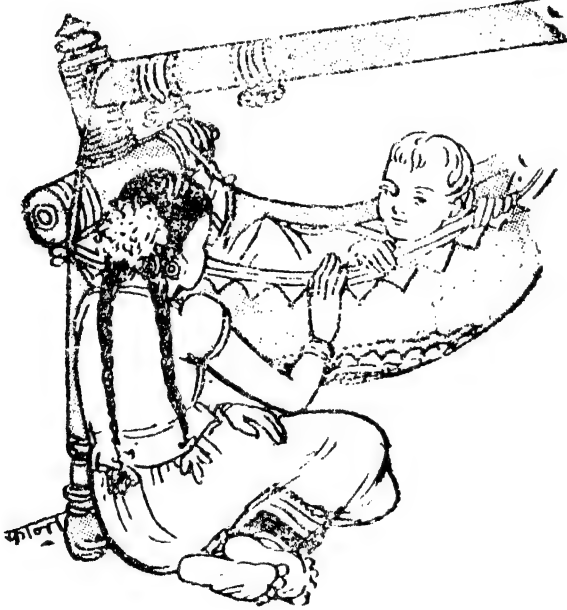
મેં જાણ્યું કપડાં લાવશે,
મેઘાડંબર ગાજે;
કપડાંના સાંસા પડ્યા.
મેઘાડંબર ગાજે;
ગાજતો મે' વરસે નહીં,
મેઘાડંબર ગાજે;
વરસતો મેઘ ગાજે નહીં,
મેઘાડંબર ગાજે;



હાલરડાં

: : ૩૯ : :

‘[નાનો બાળક પારણામાં સ્વતો હોય અને એની માતા મીઠાં હાલરડાં ગાતી હોય, એ દષ્ય કયો અભાગી બેચા વિના બાકી રહ્યો હશે? આપણા ગુજરાત, કાઠીયાવાડમાં આવાં હાલરડાં ઘર ઘર વિખ્યાત છે અને બાળકને ઉંઘાડવા માતા મીઠી હલકે હાલરડાં ગાય છે, જે સાંભળીને બાળક અટપટ ઊઘી જાય છે. હવે આવાં કેટલાંક હાલરડાં અત્રે આપવામાં આવે છે.]



ભાઈ ! ભાઈ ! કરૂં છું,
ભાઈ વિના ભૂલી ભમું છું,

ભાઈ કોઈએ રે દીઠો,
 મહાદેવની વાડીમાં પેઠો;
 વાડીનાં ફૂલડાં વેડાવું,
 ભાઈને ઘેર તેડાવું.
 ભાઈ ! ભાઈ ! હું કરતી'તી,
 ભાઈ ! વિના ભૂલી ફરતી'તી
 ભાઈ કોઈએ દીઠો,
 મહાદેવની દેરીમાં પેઠો,
 દહેરીએ દહેરીએ દીવા કરું,
 ભાઈ મારાના વિવાહ કરું;
 રાજની છોડી કાળી,
 વહેલ ઝાંપેથી પાછી વાળી.
 હાલા-વાલા ને હલકી,
 આંગણે વાવે ને ગલકી;
 ગલકીનાં ફૂલડાં રાતાં,
 ભાઈના મામા છે માતા.
 હાલા-વાલા ને હાંસી,
 લાડવા લાવશે ભાઈની માસી.
 માસી જશે માળવે,
 ભાઈનાં જતન કરી કોણ જાળવે ?

હા લા-વા લા ને ફૂવા,
 લાડવા લાવશે ભાઈના ફૂવા,
 ફૂવાની શી પેર,
 લાડવા કરશું આપણે ઘેર,
 ઘરમાં ઝાઝા ધી ને ગોળ,
 ધી નાખ્યા અચ્છેરે તોલ.
 ભાઈ મારો છે અટારો,
 ધી ને સાકર ચટાડો,
 ભાઈ મારો છે લાડકો,
 પાઉં દૂધ-સાકરનો વાડકો.
 ભાઈ મારો છે ગોરો,
 ભાઈની ડોકમાં સોનાનો દોરો.
 ભાઈ મારો છે રાંક,
 હાથે સોનાનો વાંક,
 વાંકે મોતી થોડાં,
 ભાઈના મામાને ઘેર ઘોડાં.
 વાંકે વાંકે જાળી,
 ભાઈ મારો પહેરે દા'ડી.
 ભાઈ કોઈએ દીઠો,
 ભાઈ તો ભરી કોઠીમાં પેઠો,

કરકર ધઉં તે ખાય,
ભાઈ મારો મોટેરો થાય.

ભાઈ મારાને શું વખાણું ?
ભાઈના ગુંજમાં સોનાનું નાણું.

ભાઈ મારો રે ડહોલો,
પાટલો બેસોને નહાયો.

પાટલો ગયો છે ખસી,
ભાઈ મારો ઉઠ્યો રે ઇસી.

ભાઈ બેસે છે અગાસી,
લાડવા લાવે ભાઈની માસી.

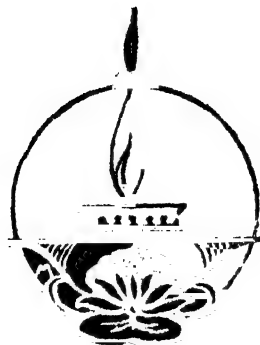
માસી ઢુંકડી છે નહીં,
ને ફૂંધ દુઃખડાં ઈ લે નહીં.

ભાઈ મારો આવડો તેવડો,
શણગારું તો થાય પરણવા જેવડો.

ભાઈ મારો છે હુવૈયો,
ભાઈને ભાવે રે સેવેયો.

ભાઈ કોઈએ દીઠો,
ભાઈ તો બરી કોઠીમાં પેઠો,

કર કર ઘઉંડા ખાય,
 ભાઈ મારો કાલ મોટો થાય.
 ભાઈ છે મારો વેપારી,
 ખાજરો લાવશે યે પાલી,
 યે પાલીએ થાય નહીં,
 ભાઈ જમવા જાય નહીં.
 યે પાલીનો ઉધારો,
 ભાઈ મારા ને સુધારો.
 ભાઈ મારો વણજરો,
 સાદ કરી ને શણગારો,
 સાદ કર્યો છે શેરીમાં
 ભાઈ રમે છે દેરીમાં.



કૃષ્ણનાં હાલરડાં

[આ હાલરડું બાળક કૃષ્ણના બાળ તોફાનને લગતું છે, અને નાના બાળકોને તે સંભળવું બહુ ગમે છે.]



(૧)

કાનુડો કહે, નહીં ચાડું માતા ગાય,
એક વાળું ને ખીજ નાસી રે જાય.
વાઘ ને સિંહ વનમાં વીંછી વાંદર ઘણા,
ભય રે લાગે છે મા! મને ભોરિંગ તણા.

તેરે દેખીને મારી નાઠી છે રે ગાય,
અધી ગાયોનું કેમ ગોવાળું થાય ?
હું રે નાનડિયો, ને નવ લાખ ગાય,
અળબદ્ર બાઈ સંગ મોકલો ને માય !

(૨)

આવી'તી રે માલણ ફૂલડાં લઈ,
કાનાની પછેડી લેતી ગઈ,
આશિકે મૂકીને કાન પાંગતે જુએ,
પછેડી વિના કાન ધૂસકે રૂએ.
આવી રૂડી અજવાળી રે રાત,
લાવો પછેડી, આળખું ભાત.
કાનાની પછેડીએ નવલખ ભાત,
કહાનજી આઢતા દિન ને રાત.
માલણે આવીને દીધી ફૂલની રે માળ,
પછેડી લઈને ત્રુઠ્યા દીન દયાળ.

(૩)

કા'નવા કા'નવા કે' શું કીધું રે,
ગોરસ પીધું ગોરી ગાયનું,
ગોરી તે ગાયનું દૂધ શિરાવતા,
વનમાં વગાડતો વહાલો વાંસળી.
આવો તો નાથ પહેરાવું જમા રે
તમ સરખા સગા મારે કોઈ નહીં.

આવો તો નાથજી પહેરાવું ઝૂલી રે,
દર્શન દીના નાથના બૂલી.

(૪)

નાથ ન જશો વાછરૂ છોડી રે,
વનમાં ટોળી આવે કંસની.
કંસનો કારણ વેદનો વાળણ,
પૃથ્વી પાલણ માટે અવતર્યા,
અવતરીને પાપાણ તે તાર્યા રે,
રાક્ષસ માર્યા રામે લંકાના.
અવતરીને માસી પૂતના શોષી રે,
દૈત્યને દૂષિત કૃષ્ણે મારીઆ.

(૫)

એક સમે દૂધ ઢોળ્યું,
ધણું આડે ચડ્યો,
ત્યારે તો મેં દામણે બાંધ્યા,
ધણો ઘાંસો પડ્યો.
કે'તી ગાયોમાં આઢો
કદ્યું મેં ત્રાડીને.
હવે નહીં વન મેલું,
પોઢ્યા જગાડો ને.

(૬)

માતા જશોદાને સમણું રે લાધ્યું,
 પુત્રનું પારણિયું રે બાંધ્યું.
 ઉભી જશોદા માતા ધુમણી રે ધાલે,
 વેરી-દુરિજનનાં મનમાં સાલે.
 હરખે જશોદા માતા હાલરૂ ગાય,
 હરખ ન માયે કહાનાની માય.

(૭)

તેવ તેવડાંની ટોળી મળી;
 દડુલાની રમત કરી.
 દડુલો દોટાવ્યો વીર,
 જઈ પડ્યો છે જમુનાને તીર.
 દડુલો લેવાને જમુના ગયા,
 કાંઠે ગોવાળિયા ઉભા રહ્યા.
 જઈ ગોવાળિયાએ વાતજ કરી.
 માતાજીની હિંમત હરી.
 આગળ માત ને પાછળ તાત,
 વળી સઘળો ગોપીનો સાથ,
 પાયણ પાન આડું ધરી,
 જળમાં ઉભા જુએ હરિ.
 વિનય સૂણીને નીકળ્યા બહાર,
 ત્યારે વરત્યો જેજેકાર.

નવરાત્રિમાં ગાવાનાં ગીતો

: : ૪૧ : :

ગાગર ધૂમે છે.



[નવરાત્રીના તહેવારોમાં છોકરીઓ ઘણાં ગીતો ગાય છે તેમાંનું આ એક છે. નાની છોકરી-ઓ ગરબો લખને આડોશીપાડોશી-ઓળખીતાને ઘેરે બય છે, ત્યારે મુખ્યત્વે આવાં ગીતો ગાય છે.]

પાટણ પહોળાં પાટીઆં,
ગાગર ધૂમે છે.
મોંઘી વહુ પાણી સાંચર્યા,
ગાગર ધૂમે છે.
તમે હળવે ધોળે ધોતિયાં,
ગાગર ધૂમે છે.

છંટાશે વહુની ચૂંદડી,
ગાગર ધૂમે છે.
વહુના પગમાં વાગે કાંકરી,
ગાગર ધૂમે છે.



: : ૪૨ : :

વહુ ક્યારે આવશે રે !

[આ પછુ નાની છોકરીઓનું નવરાત્રિનું ગીત છે.]

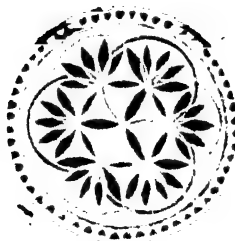
હું તમને પૂછું વહાલા બાઈ કે,
વહુ ક્યારે આવશે રે.

આવશે આજ કે કાલ રે,
વાનં વાગશે રે.

લાવશે તેલ ફૂલેલ કે,
માથાં ગૂંથશે રે,

આવશે નાગરવેલ કે,

કેવડો લાવશે રે.



: : ૪૩ : :

કયા ભાઈના કૃશવે કચુડિયાં

[આ ગીત પણ નવરાત્રીના દિવસોનું નાની છોકરીઓનું છે. જેને ઘેર ગરબો લઈ જાય છે, એના છોકરાના નામનો ઉલ્લેખ તેઓ પ્રસંગે કરે છે.]

કયા ભાઈના કૃશવે કચુડિયાં,
કયા ભાઈની વાડીયો લહેરે જાય;
આંખો મોર્યો પહોળી પાશનો રે.

મોટા ભાઈના કૃશવે કચુડિયાં,
નહાના ભાઈની વાડીયો લહેરે જાય;
આંખો મોર્યો પહોળી પાશનો રે.

કયા ભાઈની તરવારે ત્રણ કુમકાં રે,
કયા ભાઈની ઘોડલે ધુધરમાળ;
આંખો મોર્યો પહોળી પાશનો રે.

મોટા ભાઈની તરવારે ત્રણ કુમકાં રે,
નહાના ભાઈને ઘોડલે ધુધરમાળ;
આંખો મોર્યો પહોળી પાશનો રે.

પ્રશ્નોત્તરી, વરત, ઉખાણાં

[નાના છોકરા-
છોકરીઓ ભેગાં
ચાય છે, ત્યારે એક
ખીબની બુદ્ધિ કસ-
વા કે, આનંદ ખાતર
અનેક ભતનાં વરત
અને ઉખાણાં તેઓ
નાખે છે, અને ચતુર
છોકરા-છોકરી એ-
મનો જવાબ વાળે
છે. આવા વરતો
અને ઉખાણાંઓનો
હેતુ બાળકોની બુદ્ધિ
ચપલ અને ચક્રાર
કરવાનો હોય છે.]



: : ૪૪ : :

ભગવાનના હાથમાં ફૂંચી લાવી
દયો જોઉં ?

એક કોઠામાં બત્રીસ કોઠા,
તેમાં રમે નહાના મોટા;
નાને મોટે નાખી ગોળી,
ભાગી રે હરણાંની ટોળી.

હરણ ખાય હેરા ફેરા.
 ભાંજ્યાં રે દિલ્લીનાં દેરાં.
 દિલ્લી ઉપર આણુ માણુ,
 ભાંગીરે લહેરાંની માણુ.
 માણુ ઉપર મોતી,
 ખીખી જાય રોતી.
 ખીખીના હાથમાં ઘોઠો,
 ફેણ્યો મિયાંનો હોઠકો.
 હોઠકો બોલે રામ રામ,
 ત્યાંથી આવ્યા વીરમગામ.
 વીરમગામમાં આરા તારા,
 દીઠા ત્યાં સોનાના ભારા.
 ભારા ઉપરા ઉપર કરી,
 સો સો તરવારો પાથરી.
 એક તરવાર ઊંચી,
 ભગવાનના હાથમાં ફૂંચી.

:: ૪૫ ::

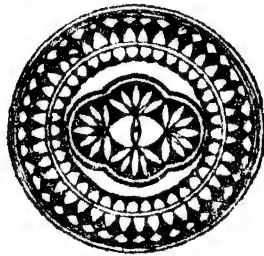
ઈચડી, ખીચડી

[એક રાજાએ પોતાની પુત્રીને કહ્યું કે “ તું એક જ શ્વાસે જોટલાં ગામ ભોલી બચ, તેટલાં ગામ હું આપીશ.” રાજકુમારી તો બુદ્ધિશાળી અને હોશિયાર હતી, એટલે આ ગીતમાં આપેલાં નામ ભોલવા માંડ્યાં. હવે રાજાને વિચાર થઈ પડ્યો કે “ આ



તો ભારે થઈ! મારે ઘણાં ગામ આપવાં પડશે.” એમ વિચારીને પુત્રી વધુ ભોલતી હતી, કે તરત રાજાએ તેના મોંઢામાં મુઠો ભરીને ખાંડ જોરથી નાખી દીધી, એટલે રાજકુમારી વધુ ભોલી રહી નહીં. ઉખાણા જેવું આ ગીત છે.]

ઇચડી, ખીચડી, ખાટી ખીચડી,
 વાઠા, મહુવા, પાંચ પટુકા;
 પાંચે ગામે પાલિતાણું,
 લાઠી ને લોલિયાણું,
 ઉઘાડે વીરા ઘોઘાનું ખાડું,
 વાવડિયે જઘ વહાણું વાયું.
 દાદા માણું શિયાણી ને વરસાણી,
 કાનપર, કારેલી ને મજઠા,
 ઘેરૈયા, પાટડી ને બજાણું,
 એટલાં ઉપર ન જાણું.



એક પદી ઉખાણું

- પ્રશ્ન : એક કોટડીમાં બત્રીસ બાવા.
ઉત્તર : દાંત.
- પ્રશ્ન : બત્રીસ બાવા ખાંડે ને લુલીબાધ કાકિરે.
ઉત્તર : દાંત અને જીભ.
- પ્રશ્ન : એક દહેરા ઉપર સાત દરવાજા.
ઉત્તર : ડોકું.
- પ્રશ્ન : સમજે નહીં પણ ઘર સાચવે.
ઉત્તર : તાળું.
- પ્રશ્ન : પ્રાણ નહીં પણ પળ પળ ગણે.
ઉત્તર : ઘડિયાળ.
- પ્રશ્ન : છાપરે છાપરે પછેડી પથરાય.
ઉત્તર : તડકો.
- પ્રશ્ન : એક મરઘીનાં પેટમાં સો ઇંડાં.
ઉત્તર : કૃણુસ.
- પ્રશ્ન : આટલુંક છોકરું રાજાને રોવરાવે.
ઉત્તર : વીંછી.
- પ્રશ્ન : છાપરે છાપરે મગ વેરાય.
ઉત્તર : વરસાદ.

પ્રશ્ન : આટલી રાંડ રાજની પાધડી ઉતરાવે.

ઉત્તર : જુ.

પ્રશ્ન : જરા જેટલી ચીજથી આખું ગામ જમે.

ઉત્તર : અગ્નિદેવતા.

પ્રશ્ન : જે હાથ ભોંયમાં ખારસો ગામ.

ઉત્તર : નકશો.

પ્રશ્ન : ગામ આખું નાસી ગયું ને ભાભોજી રહી ગયા.

ઉત્તર : ચૂલો.

પ્રશ્ન : ઘેર ઘેર ડોસા દાટ્યા.

ઉત્તર : ઉંખરા.

પ્રશ્ન : ઘેર ઘેર ચોરનાં માથાં.

ઉત્તર : ટોડલા.

પ્રશ્ન : ઘેર ઘેર ચિથરિયા ખાવી.

ઉત્તર : સાવરણી.

પ્રશ્ન : ગણ્યાં ગણાય નહીં, દાખડીમાં માય નહીં.

ઉત્તર : તારા.

પ્રશ્ન : કાળા કુવામાં કળશીઓ પાણી.

ઉત્તર : હોકો.

પ્રશ્ન : ઘોળા કુવામાં ઘોળો પાણી.

ઉત્તર : નાળિયેર.

પ્રશ્ન : અંધારી કોટડીમાં જાંટ ગાંગરે.

ઉત્તર : ધંટી.

પ્રશ્ન : સોનાની પેટીને લવિંગનો દાટો.

ઉત્તર : કેરી.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં હોલા હીંચકે.

ઉત્તર : કેરી.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં રાતા ખીલા.

ઉત્તર : શકરકંદ.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં લોહીનાં ટીપાં.

ઉત્તર : ચણોઠી.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં ડાશી દાંત કાઢે.

ઉત્તર : કાલાં.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં ભીલીઓ ભાંભરે.

ઉત્તર : ચીચુંડો.

પ્રશ્ન : હીંચણુ જોટલી ગાયને નીરે એટલું ખાય.

ઉત્તર : ધંટી.

પ્રશ્ન : ઘરમાં ઘર, તેમાં ઘર, તેમાં રમે કેસરિયો વર.

ઉત્તર : અગ્નિ.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં ડાસો કેડ ખાંધી સૂતો.

ઉત્તર : પૂજો (ધાસનો)

પ્રશ્ન : ઘોળા કુવામાં પાંચ શેરી તરે.

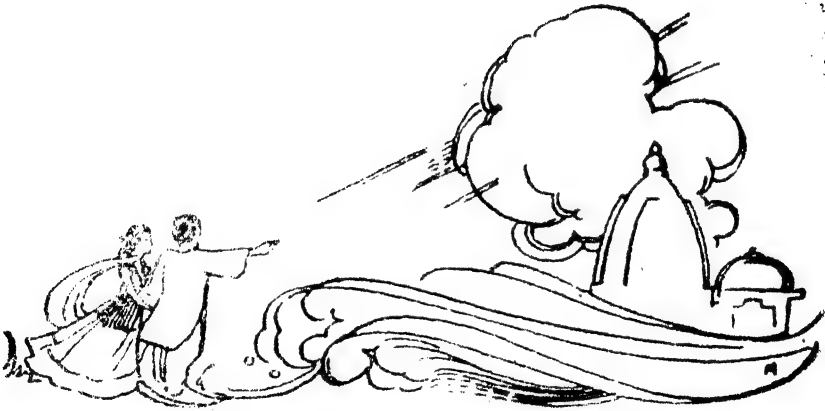
ઉત્તર : છાસ ને માખણ.

પ્રશ્ન : બાપ બેસવા શિખ્યાને દીકરો ચાલતાં શિખ્યા.

ઉત્તર : ગોળો ને કળશિયો.

પ્રશ્ન : રણુવગડામાં ચુંદડી પાથરી.

ઉત્તર : બાર.



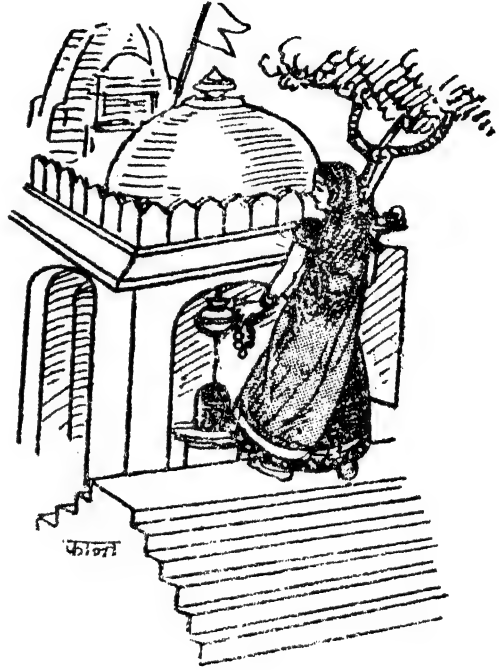
: : ૪૭ : :

વાડ દોઈ આપો જોઈ?

[આ મોટાં ઉખા-
ણાં છે, જે મોટા છોકરા-
ઓમાં પ્રચલિત છે.]

પ્રશ્ન : અમને વાડ
દોઈ આપો જોઈ?

ઉત્તર : કૃતાસાની
પોળમાં, પંદર
પગથિયાં,
પંદર ચઢવાં,
પંદર ઉતરવાં,
માંડી મહાદેવનાં
દર્શન કરવાં.



મહાદેવની ત્રાખાકુંડી, નવગજ ઉંડી.
ભોંય ભંડારી, દરિયા કાંઠે દોઈ સોપારી;
સોપારીના આવ્યાં આણાં, તરત દોહ્યાં છાણાં.
છાણાંનો પડ્યો ગોર, તરત દોહ્યા મોર.
મોરની પડી પીંછી; તરત દોહ્યા વીંછી.
વીંછીનો પડ્યો આંકડો, તરત નાઠો માંકડો.
માંકડો ચડ્યો ઝાડ, ને તરત દોહી વાડ.

પ્રશ્ન : કોને શું ન હોય ?

ઉત્તર : મગને ખેતર માળો નહીં, ઉંદર ને ઉચાળો નહીં.
કણુખી નાતખારો નહીં, ગરાસિયો ગોઝારો નહીં.
નાગર ખરચો કાળો નહીં, જડેજને સાળો નહીં.
ઘેલીને ગવાળો નહીં, બ્રાહ્મણને ઘેર પાળો નહીં.
ચાટવાને ફાડ નહીં, ઘર જમાઈને લાડ નહીં.

*

પ્રશ્ન : હાથીને પગે તાળું બાંધી દો, જોઈ ?

ઉત્તર : બાવાજનો બોકડો, રૂમરૂમ ચાલે;
પાતાળ પાણી કાઢે પાતાળ પાણી કાળું,
હાથીને પગે તાળું.

*

પ્રશ્ન : બોખો હાથી પાછા આપો, જોઈ ?

ઉત્તર : કુવામાં નાખ્યો ચોખો, હાથી પાચો બોખો.

*

પ્રશ્ન : લંકામાંથી દોરા લાવી આપો, જોઈ ?

ઉત્તર : વેલ છે વાંકડી, બળદ છે ગોરા,
જઈશું લંકાએ, લાવીશું દોરા,

*

પ્રશ્ન : લંકામાંથી ખડપા લાવી આપો, જોઈ ?

ઉત્તર : વેલ છે વાંકડી, બળદ છે પરપા, §
જઈશું લંકાએ લાવીશું ખડપા.

: : ૪૮ : :

એકપદી અને ત્રણપદી ઉખાણું



પ્રશ્ન : રંગ રાતડી, કેડ પાતળી;
એ વર્તે એને આપું સોનાની

ઉત્તર : કંકાવટી. [સાંકળી.

પ્રશ્ન : કાળી કુતરી લસપસ,
ત્રણ માથાં ને દસ પગ.

ઉત્તર : કોશ.

પ્રશ્ન : ઘોળા ખેતરમાં કાળાં ખી,
ડાહ્યા વાવે આખો દી.

ઉત્તર : કાગળ.

પ્રશ્ન : કાળી સોટી તેલે નહાય,
વળે ખરી પણ ભાંગી નવ જાય.

ઉત્તર : વાળ.

પ્રશ્ન : ભમે ભમે પણ ભમરો નહીં,
કોટમાં જનોઈ પણ વ્રાહ્મણ નહીં.

ઉત્તર : રેંટીઓ.

પ્રશ્ન : રણવગડામાં રાતી ખારી,
છોકરાં પરણે, ને મા કુંવારી.

ઉત્તર : મીંઢળ.

પ્રશ્ન : ગર્ભ છે પણ ગોટલી નથી,
દીદું છે પણ દેશમાં નથી.

ઉત્તર : કરા.

પ્રશ્ન : ભીંતમાં ભીંત, કરામાં પાણી;
એ વર્તે એને પાઉં અમૃત પાણી.

ઉત્તર : નાળિયેર.

પ્રશ્ન : એક જનાવર ધતું,
પૂંછડે પાણી પીતું.

ઉત્તર : દીવેટ.

પ્રશ્ન : બે બહેનો રહે પાસે પાસે;
રૂવે ખરી પણ ભેળી નવ થાશે.

ઉત્તર : આંખો.

પ્રશ્ન : આડું નાખું પાડી નાખું,
ખરે બપોરે કાઢી નાખું.

ઉત્તર : હળ.

પ્રશ્ન : આવડું તેવડું,
ગાંડા મહેતા જેવડું.

ઉત્તર : સાંખેલું.

પ્રશ્ન : ચાર આલલાં, બે દરવાજા,
અગણિત રાણીઓ બે વરરાજા.

ઉત્તર : ચાંદો-સૂરજ.

- પ્રશ્ન : લીલી ટોપી કાળા ધધા,
આવ્યા રે પરદેશી સગા.
- ઉત્તર : ઘોળાં રીંગણાં.
- પ્રશ્ન : ઘોળા જેતર માંહી કાળા ચણ્યા,
હાથે વાળી મોઢે લણ્યા.
- ઉત્તર : કાગળ.
- પ્રશ્ન : લીલી ટોપી રાતા ધધા,
આવ્યા રે પરદેશી સગા.
- ઉત્તર : મરચાં.
- પ્રશ્ન : ઊંચ ઘેર જાય, નીચ ઘેર જાય.
તેનું ચડાવેલ સર્વે ખાય.
- ઉત્તર : સુપડું.
- પ્રશ્ન : કાળી ગાગર કંકોડાં ખાય,
ભમ્ બોલે ત્યાં નખખોદ જાય.
- ઉત્તર : બંદુક.
- પ્રશ્ન : ભોંય ભટ્ટકી, ભોંમાં રહે;
પૂંછડું આપણા હાથમાં રહે.
- ઉત્તર : કોદાળી.
- પ્રશ્ન : ઘેરબંધ ધાધરો, કોરબંધ ખુટ્ટી;
સરકારના રાજ્યમાં, ઘોળે દહાડે લૂંટી.
- ઉત્તર : કાલાં.

પ્રશ્ન : એક ડોસીની એવી કળા,
હેઠ ચાદર ને ઉપર વળા.

ઉત્તર : કૂબો.

પ્રશ્ન : ગદો ખાય નહીં, ગદો પીએ નહીં,
તોય ગદો રાતો ને રાતો.

ઉત્તર : પૈસો.

પ્રશ્ન : છીછરી તલાવડી, છીછરી પાળ;
પાણી ન રહે પૈસાભાર.

ઉત્તર : હથેળી.

પ્રશ્ન : ઢબલો વાણિયો, ઢબલું પેટ;
પંડ કૂટાવે છીપર હેઠ.

ઉત્તર : સોપારી.

પ્રશ્ન : કાળું કાળું કાદવિયું, ખાતાં લાગે ભુંડું,
એ વરત વરતે તેને આપું દૂધ કુંડું.

ઉત્તર : અફીણ.

પ્રશ્ન : એક રાંડ રંગી અંગી પહેરે ધરફી વાધા;
નાક વિંધાવી મટકાં કરે, અંગ બધાં ઉઘાડાં.

ઉત્તર : સોય.

પ્રશ્ન : ભૂખે પેટે નહાવા જાય, કુવામાં જડુ થાય;
બહારઆવીને ખાલી થાય, એથી વાડી લીલી થાય.

ઉત્તર : કોશ.

પ્રશ્ન : આડી નાખું, પાડી નાખું, પાડીના પગ વાઢી
નાખું તોય પાડી ફૂઝે.

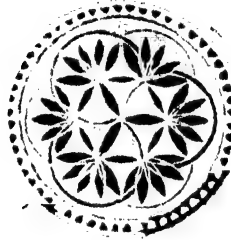
ઉત્તર : થોર.

પ્રશ્ન : ગુંઝાની પેટી માંહી, સતિયો ઝાઝી;
મોઢાં મોઢું વાત કરે, તોય જય બધી દાઝી.

ઉત્તર : દિવાસળી.

પ્રશ્ન : મારો બળદ આલો ખાય, પાલો ખાય;
પાણી પીએ કે તરત મરી જાય.

ઉત્તર : દેવતા (અગ્નિ)



ચતુષ્પદી ઉપાણું

પ્રશ્ન : હાથ ચરણ મુખ નાસિકા બીજાં પશ્ચ છે અંગ;
ભૂખ્યો તરસ્યો ચાલશે; તડકો તે તમ સંગ.

ઉત્તર : પડછાયો.



પ્રશ્ન : ડાસો થઈ ને કેડ ખાંધે,
ખેતર ખજે સૂવે; જના-
વરોને ખાવા સરખું,
દુનિયા સરખી ભુવે.

ઉત્તર : કડખનો પૂજો.

પ્રશ્ન : ઝાલો તો ઝલાય નહીં, ખાંધો ખંધાય નહીં;
પહોળી જગ્યામાં પેસી રહે, જીવનું જીવન

ઉત્તર : વા યુ.

[એજ ખરે.

પ્રશ્ન : વાંકી-ચુંકી વોકળી, માંહીં પડયું છે હાઉં;
આ વરત વરતે તેની દાઢી કરડી ખાઉં.

ઉત્તર : ઘોડિયું.

પ્રશ્ન : ચિતરેલો મોરિઆ, દેશ-વિદેશે જાય;
પાણી પીવા ઉતરે તો, તરત મરી જાય.

ઉત્તર : કાગળ.

પ્રશ્ન : બોલ્યા કે લખ્યા વિના, ખબર પહોંચે સઘ;
લાખો ગાઉ છેટું છતાં, ઉત્તર આપે અઘ.

ઉત્તર : તાર.

પ્રશ્ન : બળદ વિનાની ગાડી, જય દોડી દહાડી;
જીવન છતાં ચીસો પાડે, એ નહોતી અગા'ડી.

ઉત્તર : આગ ગાડી.

પ્રશ્ન : પાંખ વિનાનું પંખીડું, ભિંચે ઉડી જય;
માણસ સ્વાર થયો છતાં, જરા ન હરકત થાય.

ઉત્તર : વિમાન.

પ્રશ્ન : વાચા વિના બોલે ખરી, પગ વિના ચાલે ખરી;
કાંટા પણ નહીં ખોરડી, ઉત્તર એનો આપ અલી.

ઉત્તર : ઘડિયાળ.

પ્રશ્ન : કાકા કહેતાં છૂટા રહે, મામા કહેતાં વળગે;
લીલે કેળે રંગ ન લાગે, બાપુ તે નહીં અટકે.

ઉત્તર : હોઠ.

પ્રશ્ન : નારી એક અદ્ધર હતી, ખૂલ્લે પેટે લાંબી સુતી;
પેટે પીયેને મુખે એકે, પાછળ ઉંચી આગળ એકે.

ઉત્તર : પરનાળ.

પ્રશ્ન : વાંકોચૂકો બાવળિયો, ઉપર બેઠો વેરો;
કાળાં માણસ પીલી નાખે, તોય ન મુકે ચેરો.

ઉત્તર : ધાણી.

પ્રશ્ન : લાકડાંનો ફૂકડો, લોઢાંની ચાંચ;
આખો દિ' ચલાવીએ, તો ઇડાં મૂકે પાંચ.

ઉત્તર : રેંટિઆ.

પ્રશ્ન : કાકા રે ! મેં કૌતુક દીધું, સૂકે લાકડે પંખી બેઠું;
ચાંચ છે પણ ચરે નહીં, એ જનાવર મરે નહીં.

ઉત્તર : દાતરડું.

પ્રશ્ન : નહીં વાંસલો નહીં વીંધણું, કારીગર નહિં સુતાર;
ઉંઘે માથે ગઢ ચણે, પંડિત કરો વિચાર.

ઉત્તર : સુગરીનો માળો.

પ્રશ્ન : નહીં પત્થર નહીં ઇંટડી, નહીં ચૂનો નહીં ગાર;
મેડીવાળું ઘર ચણે, પંડિત કરો વિચાર.

ઉત્તર : સુગરીનો માળો.

પ્રશ્ન : ચાર ભાઈ ઉભા ને ચાર ભાઈ બેઠા;
અછેકે કાના અંગમાં બળ્યે પેઠા.

ઉત્તર : ખાટલો અથવા માંચી.

પ્રશ્ન : મારા નાથની એવી કળા, ઝાડ ઉપર પણ લાડુ ધજ્યા;
લીલાના પીળા થઈ જાય, ઘોળી ઘોળી સર્વે ખાય.

ઉત્તર : કેરી.

પ્રશ્ન : વડ જેવાં પાંદડાં, શેરડી જેવા સોટા;
મોગરા જેવાં ફૂલ અને આંખા જેવા ગોટા.

ઉત્તર : આકડો.

પ્રશ્ન : કાળો ઘોડો કાખરો, નગરી જોતો જય;
લાખો રૂપિયા આપતાં, એનું મૂલ ન થાય.

ઉત્તર : આંખો.

પ્રશ્ન : ધમણ તથા એરણુ ગમી, લોહું ધડતો લુહાર;
વેંત જોડો છોકરો, ભાલાં સોત સવાર.

ઉત્તર : કાચ.

પ્રશ્ન : ઘોળી ગાય, તેલે નહાય; રાત પડે ત્યાં હતુમાન થાય.

ઉત્તર : દીવેટ.

પ્રશ્ન : ઘોળું ખેતર કાળાં ખી; આરતો જય ને—

ઉત્તર : કાગળ લખવો તે. —[ખખડતો જય.

પ્રશ્ન : ઉચે ક્યારે માળો રોખો લાગી મૂડા મૂડ;
પહેલી ખેસે કાકડી, ને પછી ખેસે રૂલ.

ઉત્તર : દીવો.

પ્રશ્ન : તીખું તીખું તનમનિયું, કેળાં જેવાં પાન;
આ વરત વર્તે તેને, માનું બુદ્ધિમાન.

ઉત્તર : મૂળો.

પ્રશ્ન : પડી પડી પણ ભાંગી નહીં, કટકાથયા દો ચાર;
સવાર પડતાં નાસી ગઈ, પંડિત કરો વિચાર.

ઉત્તર : રાત.

પ્રશ્ન : ઇંડું હતું ત્યારે બોલતું, ખચ્યું બોલે નહીં;
ત્રણ જુગતો વહી ગયાં, પણ મૂરખ જાણે નહીં.

ઉત્તર : નાળિયેર.

પ્રશ્ન : કાળુડી રે કાળુડી, કાળા વનમાં રહેતી;
ખહાદુરોની પાસે રહી ને, સૌ ને—

ઉત્તર : તલવાર. —[જવાબ દેતી.

પ્રશ્ન : મથાળાંની ગરાસણી, ચપટે રાણે ઝાલી;
દંતાળાને પાદર જઈ ને, નખે જુઓને મારી;

ઉત્તર : જૂ.

પ્રશ્ન : છ પગાળો ચિતરો, ચૈાટે ચાલ્યો જાય;
ગુરૂ પૂછે, ચેલા ને એ કયું જનાવર જાય ?

ઉત્તર : વીંછી.

પ્રશ્ન : ગાય વિયાંણી ગોંદરે, વાછરડું વાડા માંય;
કંદા નારી ઝૂલે પારણે, એનાં છોડ લશ્કર માંય.

ઉત્તર : બંદુક.

પ્રશ્ન : સો આંખા સો આંખલી, બસેં બીજાં ઝાડ;
ફૂલ વિના ફળ નિપજે, પાંડિત કરો વિચાર.

ઉત્તર : પિપર.

પ્રશ્ન : સો આંખા સો આંખલી, બસેં બીજાં ઝાડ;
ફૂલ વિના ફળ નિપજે, પાંડિત કરો વિચાર.

ઉત્તર : કેળાં.

પ્રશ્ન : અહીંતહીં ક્યાંહીં નહીં, રાજ ને દરબાર નહીં;
ફળ ઉપર નહીં ફેતરે, એ ફળ સૌ કો ખાય.

ઉત્તર : કરા.

પ્રશ્ન : પશુ નહીં પણ ચાર પગ, એક વાંસો બે શિશ;
બાળક તેના પેટમાં, એ શી ચીજ તે કહીશ ?

ઉત્તર : ઘોડિયું.

પ્રશ્ન : જે મધ્યે ગંગા વસે, જટા ધરે છે શિશ્ન;
ત્રણ આંખો પણ તે નહીં, શંકર દેવ કહીશ ?

ઉત્તર : નાજિયેર.

પ્રશ્ન : માથું નહીં, નહીં હાડકું, છે પંજ વિણ હાથ;
પુરૂષો સાથે પરવરે, અંગે ખીડી ખાથ.

ઉત્તર : અંગરખું.

પ્રશ્ન : નરથી નારી નીપજે, ખાતાં ખાતાં ગાય;
અરધું અંગ ફરે ફૂદડી, એનું એકું સૌ ખાય.

ઉત્તર : ધંટી.

પ્રશ્ન : શિયાળે કાળો અને પીળો ઉનાળા માંય;
ચોમાસે લીલો બને, એ જીવન મળે અહાંય.

ઉત્તર : દેડકો.

પ્રશ્ન : કાકા રે મેં કૈાતુક દીકું, પૂર પાણીમાં રમતું દીકું;
પાણી છે પણ પીતું નથી, એ જનાવર મરતું નથી.

ઉત્તર : વહોણ.

પ્રશ્ન : ચાર ભાઈ મીઠા સકકર, બે ભાઈ સૂકકા લકકડ;
એક ભાઈ મંખિયા મારે, એનો—

ઉત્તર : ભેંસ. —[ખપ છે આજ મારે.

પ્રશ્ન : મુઠ્ઠી જેટલો માટીડો, સૂપડા સરખી દાઢી;
શાણા તમે સમજ લેજો, એ કામ આવે છે દાડી.

ઉત્તર : સાવરણી.

પ્રશ્ન : પાંચ વેંતનું પૂતળું, મુખે લોઢા દાંત;
નારી સાથે નિત્યે લડે, તે કહો બુદ્ધિવંત.

ઉત્તર : સાંબેલું.

વ્યવહારિક ગીતો

: : ૫૦ : :

[આ ગીતો મુખ્યત્વે બાલકોને વ્યાવહારિક જ્ઞાન આપનારા છે.]

કમાડે કડું નહીં.



કમાડે કડું નહીં, રે મનોરા !
ઘરમાં ઘરડું નહીં, રે મનોરા !
કમાડે સાંકળ નહીં, રે મનોરા !
માંચીમાં માંકડ નહીં, રે મનોરા !
શાકમાં પાકજ નહીં, રે મનોરા !
વીરાનો વાંકજ નહીં, રે મનોરા !

વીરા વિના જનજ નહીં, રે મનોરા !
ગુણ વિના જ્ઞાનજ નહીં, રે મનોરા !
ભણ્યા વિના ભાનજ નહીં, રે મનોરા !
કમાડે તાળું નહીં, રે મનોરા !
ભાઈ વિના વહાલું નહીં, રે મનોરા !



ચણ્યો આપ

: : ૫૧ : :

[લાકડાનું મોટું ઢામચું, તેમાં ઝીક ચણો ભરાઈ જવાથી તે મેળવવાને માટે છોકરીઓ કહેતી હોય એવા ભાવનાળું આ બાલરમત જેવું ગીત છે.]



ખોડ ! ખોડ !	ચણ્યો આપ !
નહીં	આપું.
સુતાર ! સુતાર !	ખોડ ચીર !
નહીં	ચીરે,
રાજ ! રાજ !	સુતાર દંડ !
નહીં	દંડું.

રાણી ! રાણી ! રાજ સાથે રીસા !
નહી રીસાઉં.

ઉંદર ! ઉંદર ! રાણીના કપડાં કરડ !
નહીં કરડું.

મીની ! મીની ! ઉંદર માર !
નહીં મારું.

ઘોઢા ! ઘોઢા ! કુતરાને માર !
નહીં મારું !

આગ ! આગ ! ઘોઢો બાળ !
નહીં બાળું !

પાણી ! પાણી ! આગ ઓલવ !
નહીં ઓલવું.

હાથી ! હાથી ! પાણી પી !
નહીં પીઉં.

મચ્છર ! મચ્છર ! હાથીના કાનમાં પેસ !
આ પેઠા !!

હાથી કહે, મારા કાનમાં કોઈ પેસશે નહીં,
હું પાણી પીશ.

પાણી કહે, મને કોઈ પીશે નહી,
હું આગ ઓલવીશ.

આગ કહે, મને કોઈ ઓલવશે માં,
હું ઘોડો બાળીશ.

ઘોડો કહે મને કોઈ ઓલાવશે માં,
હું કુતરાને મારીશ.

કુતરો કહે મને કોઈ મારશે માં,
હું બીલ્લી મારીશ.

બીલ્લી કહે મને કોઈ મારશે માં,
હું ઉંદરને મારીશ.

ઉંદર કહે મને કોઈ મારશે માં,
હું રાણીનાં કપડાં કરડીશ.

રાણી કહે મારાં કપડાં કોઈ કરડશે માં.
હું રાજા સાથે રીસાઈશ.

રાજા કહે કોઈ મારી સાથે રીસાશે માં,
હું સુતારને દંડીશ.

સુતાર કહે મને કોઈ દંડશે માં,
હું ખોડ ફેડીશ.

ખોડ કહે મને કોઈ ફેડશે માં.
હું ચણ્યો આપીશ.

—પછી ચણ્યો લઈને સર્વે છોકરીઓ
ખા....ઈ ગઈ!

: : પર : :

તમે એકવાર ઘોઘે જાળે રાજ !

[આ ગીતમાં જૂદાં જૂદાં ગામોની બહોળી ચીજોનું જ્ઞાન બાલકોને અપાય છે.]



કપુરિયો પાણો,
હીંગળો રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.
તમે એકવાર ઘોઘે
જાળે ! રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.
ઘો ઘા ના ઘોડલા
લાવજો રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.
તમે એકવાર ચિત્તળ
જાળે રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.
ચિત્તળની ચુંદડી લાવજો રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.
લાવો તો જો જોડ લાવજો રાજ !
દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.

તમે એકવાર પાટણુ જાણે રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.

પાટણુનાં પટોળાં લાવજે રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.

લાવો તો ઘે જોડ લાવજે રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.

તમે એકવાર સુરત જાણે રાજ !

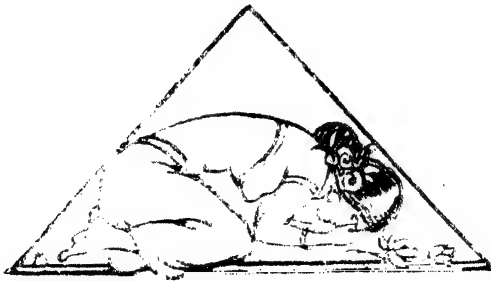
દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.

સુરતના ચાંદલા લાવજે રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.

લાવો તો ઝાઝા લાવજે રાજ !

દાડમ લૂમે ઝૂમે છે.



તમે એકવાર વહાણે ચડજે વીર !

[આ ગીત પણ આ પહેલાનાં ગીત જેવું જ છે અને આમાં ગુજરાત કાઠિયાવાડનાં મુખ્ય શહેરો અને તેમાં વખણાતી સ્ત્રી ઉપયોગી ચીજોનાં નામ આવે છે.]

તમે એકવાર વહાણે ચડજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

વહાણેથી વહેલેરા વળજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને

તમે એકવાર પાટણ જાજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

પાટણના પટોળા લાવજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

તમે એકવાર સૂરત જાજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

સૂરતના ચાંદલા લાવજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

તમે એકવાર સોરઠ જાજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

ત્યાંથી અણુવટ વીંછીયા ડ લાવજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

ચાંપાનેર એકવાર જાજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

ચાંપાનેરથી ચીર લાવજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

અમદાવાદ એકવાર જાજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

અમદાવાદથી અકોટી લાવજે વીર,

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

ઝાલાવાડ એકવાર જાજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

ઝાલાવાડથી ઝૂંમણાં લાવજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

કાઠિયાવાડમાં એકવાર જાજે વીર !

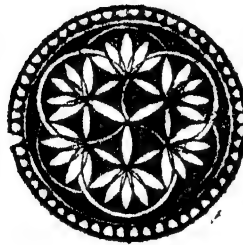
જુકતે ગુજરાત જોવાને.

કાઠિયાવાડમાંથી કાંખીઆં લાવજે વીર !

જુકતે ગુજરાત જોવાને.

ઝાંઝરકે એકવાર જાણે વીર !
 જીકતે ગુજરાત જાણે.
 ઝાંઝરકે ઝરમર § લાવજાે વીર !
 જીકતે ગુજરાત જાણે.
 તમે એકવાર ચીતળ જાણે વીર !
 જીકતે ગુજરાત જાણે.
 ચીતળથી ચુડલા લાવજાે વીર !
 જીકતે ગુજરાત જાણે.
 આવો તો વહેલેરા આવજાે વીર !
 જીકતે ગુજરાત જાણે.
 બહેની સારું કાંઈ લાવજાે વીર !
 જીકતે ગુજરાત જાણે.

§ એક જાતનું સ્ત્રીનું સોનાનું આભુષણ.



દિવાળીનાં ગીતો

:: ૫૪ ::

આજ દિવાળી કાલ દિવાળી



આજ દિવાળી, કાલ દિવાળી;
સુંદર જમીએ સેવ સુંવાળી.
મેઘ મેઘ રાજ! મેઘ મેઘ રાજ!

દ્વારે દ્વારે ભપકો ભારે;
રંગે રમીએ સાંજ સવારે.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

મેડી મંદિર શોભે સુંદર;
દીપક માળા, આવાસ અંદર;

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

ગગન ગંભીર, ચળકે અંદર;
વિભૂતિવાળા મનહર મંદિર.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

પાપડ, પોળી, ધીમાં ઝખોળી;
ભુગતે જમીએ, ચૂરમું ચોળી.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

સૂખીઆ સર્વે, પવિત્ર પર્વે;
રંગે રમીએ, ગુણના ગર્વે.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

જમુના જલમાં, શાંત સલિલમાં;
નેહ નહાઈએ સુંદર સ્થળમાં.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

પહેરી પિતાંબર, અને સુઅંબર;
ઝાઢી અંગે રમીએ રસભર.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

દિપે દિવાળી, વિભૂતિવાળી;
રૂડા રંગે, ઝાક ઝમાળી.

મેઘ મેઘ રાજા! મેઘ મેઘ રાજા!!

સખરસ



અમાસની રાત્રિ,
પડવે વહાણું;

સખરમે દહાડે,
સખરસ! સખરસ!

રમણિક રાત્રિ,
વિજ્યી વહાણું;

દિપોત્સવી દહાડે,
સખરસ! સખરસ!

વીરભૂમિ માં હીં, વિજ્યી શ્રી વિક્રમ;

ભારતનું ભૂષણ, સખરસ! સખરસ!

સોનેરી શાહી, કંચનની કલમે;

લેખો લખાણાં, સખરસ! સખરસ!!

કવિતા કથાઈ, કવિઓની કલમે;

ગીતો ગવાણાં, સખરસ! સખરસ!!

વિજ્યી શ્રી વિક્રમ જ્યંતી જ્યંતી;

સુખાકારી સંવત, સખરસ! સખરસ!!

સિંદુરી શોભે, ગગને ગલીઓ;
 ખુલ ખુલ ખોલે, સખરસ ! સખરસ !!
 લીલાથી શોભે, ખડુધા ખગીઓ;
 કોયલ કલ્લોલે, સખરસ ! સખરસ !!
 મેના મયૂરો, નટ પેરે નાચે;
 ડોલરની ડાળે, સખરસ ! સખરસ !!
 વા જિં ત્ર વા ગે, મં દિ ર-મ હે લે
 ગી તો ગ વા તો, સખરસ, સખરસ !
 મં દિ રે મં દિ રે, વા જિં ત્ર વા જો
 વિ પ્રો વ દે છે, સખરસ ! સખરસ !
 શુભ આ શકુનો, શુભ આજ સંવત;
 વિક્રમનું નવું વર્ષ, સખરસ ! સખરસ !



જાણીતા બાલ સાહિત્યકાર
શ્રી. નાગરદાસ ઈ. પટેલ
'મામાનું ધર કેટલે?'

માટે શું કહે છે ?

‘મામાનું ધર’ એ દરેક બાળકનું માનીતું હોય છે કારણ કે જે છૂટ, જે આનંદ ને જે સ્વતંત્રતા એને ત્યાં મળે છે તે બીજે કોઈ ઠેકાણે મળતાં નથી. એનાં મીઠાં મીઠાં સ્મરણો જાંદગીભર એને યાદ રહી જાય એવાં હોય છે.

એ જ રીતે ‘મામાનું ધર કેટલે ?’ માં આપેલાં સુંદર ગીતો, હાલરડાં, વ્રતો, ઉખાણાઓ વગેરે બાળકો અને સ્ત્રીઓનાં એટલાં બધાં માનીતા છે કે તેઓ એને જોતાં વેંત બહાલથી વધાવી લે છે અને હોંસે હોંસે એને કંઠાગ્ર કરી લે છે.

આ બધી સામગ્રી સુંદર ચિત્રો સાથે સરસ રીતે રજૂ કરીને એના સંપાદક અને પ્રકાશકો બાલજગત અને સ્ત્રીસમાજના અનેક આશિર્વાદને પાત્ર થયા છે. ગુજરાત એમનું આ પ્રકાશન જરૂર વધાવી લેશે.

નાગરદાસ ઈ. પટેલ



